

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Наукова бібліотека

Кафедра бібліотекознавства і бібліографії факультету культури і мистецтв

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Бібліотека

**Всеукраїнська
науково-практична конференція
“Культура читання і читацькі практики:
історія та виклики сьогодення”**

збірник тез

16–17 травня 2024 р.

Львів • 2024

Всеукраїнська науково-практична конференція “Культура читання і читацькі практики: історія та виклики сьогодення”, 16–17 травня 2024 р. : збірник тез [Електронне видання] / відп. ред. І. Петрій, О. Седляр. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 68 с.

Збірник містить тези доповідей, виголошених на Всеукраїнській (за міжнародною участю) науково-практичній конференції “Культура читання і читацькі практики: історія та виклики сьогодення”, яка відбулася 16–17 травня 2024 р. Представлено нові матеріали досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства, історії та еволюції культури читання.

*Відповідальні редактори: к.і.н. Ігор ПЕТРІЙ, к.і.н. Олександр СЕДЛЯР
Макет та верстка Олени ЯНІВ*

Рекомендовано до друку рішенням науково-методичної ради
Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка
(протокол № 4 від 27 вересня 2024 року)

ЗМІСТ

Ольга АНТОНИК. Якість читання у книгознавчій парадигмі	5
Олена АРКУША. “Поляки і русини в Галичині – не лише сусіди, в них є взаємопроникнення”: образи українців на сторінках краківської газети “Czas” кінця ХІХ – початку ХХ століття	8
Вікторія ВОЛОШЕНКО. Читацькі практики селянських дітей Надніпрянської України на зламі ХІХ–ХХ ст.	11
Галина ГОРБАНЬ. Івано-Франківська ОУНБ імені Івана Франка як осередок літературного життя краю	14
Людмила ЛУЧКА. Читацький простір Катеринославщини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	17
Ольга МАКСИМЕНКО. Розмовний клуб “Говорімо українською”: вивчаємо читацькі вподобання	20
Вячеслав МАМОН. Розвиток масового читання у робітничих районах Харкова на початку ХХ ст. (на прикладі діяльності філіяльних відділів Харківської громадської бібліотеки)	22
Ярослав МАТВІЙШИН, Тетяна ЯКУБОВА. Культура читання поета як чинник його творчості: приклад Юліуша Словацького	24
Мар’ян МУДРИЙ. Назви українськомовних часописів Галичини ХІХ століття як джерело для вивчення політичних і світоглядних орієнтирів українського суспільства	27
Анна НАВРОЦЬКА. Книги з бібліотеки митрополита Андрея Шептицького у фонді рукописів та стародруків Національного музею у Львові	30
Оксана ПЕТРЕНКО-МОМОТЕНКО. Київські видання громадянського друку (1787–1830 рр.) та їх власники	32

Ігор ПЕТРІЙ. Дитячі щоденники воєнного часу кінця ХХ ст.: Злата Філіпович (Сараєво) і Поліна Жеребцова (Грозний)	35
Марія ПІРКО. Ідея “доброї книжки” в українському видавничому середовищі міжвоєнної Галичини	37
Лідія ПОПЕРЕЧНА. Бібліотечне читачезнавство: репрезентація в Українській бібліотечній енциклопедії	41
Марія САВЧУК. “Дракула” Брема Стокера: прочитання образу вампіра в сучасному кіно	44
Анна САКАЛОШ. Читання з екрана: недоліки та перспективи	46
Олександр СЕДЛЯР. Культура читання у галицьких українців на початку 1870-х років: тягар традиції, усвідомлення викликів і розвиток нових читацьких практик	48
Надія СТРИШЕНЕЦЬ. Шекспірівські читання у Віндзорі як синтетична форма популяризації класики	51
Світлана ТІТКОВА. Путівникова література про Полтаву з фонду бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка	54
Софія ТРЕМБА. Чому femme fatale не існує. Образ головної героїні у романі Джона Фаулза “Дружина французького лейтенанта”	59
Леся ТУРОВСЬКА. Витоки вивчення читача в українському бібліотекознавстві (історіографічний огляд)	61
Наталія ТЮРКЕДЖИ, Анастасія КАТАННІКОВА. Читацькі звички у цифрову епоху: роль академічних бібліотек	64
Ірина ШАЛАТА-БАРНА. Життя і творчість Корнія Товстяка крізь призму текстів національної літератури	66

ЯКІСТЬ ЧИТАННЯ У КНИГОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Ольга АНТОНІК

*Українська академія друкарства (м. Львів)
ел. пошта: ola.antonyk@gmail.com*

Книга як книгознавча категорія і основний продукт видавничо-книготорговельної діяльності, призначений для фіксування, передачі і збереження в часі й просторі певної інформації, є об'єктом вивчення багатьох дисциплін. Кожна з них розкриває той чи інший аспект суспільного побутування книги, але системне, цілісне знання про книгу і книжкову справу формує книгознавство. Прагнення дослідників переосмислити об'єкт книгознавства, а, відповідно, і зміст поняття “книга”, обумовлені потребами сучасного книжкового ринку, бурхливим розвитком інформаційних технологій, які розширюють можливості автора і читача (споживача), не змінюючи сутнісних ознак книги. Об'єктом книгознавства є книга у взаємодії з читачем та книжкова справа як сфера підприємництва і культури, що охоплює галузі книговидання – книго-розповсюдження – книгоспоживання.

Українська наука про книгу формувала власну історико-теоретичну модель у нелегких умовах боротьби за національно-культурне виживання. Можемо констатувати, що становлення української книгознавчої школи відбулося у 1920-х рр. Саме тоді на засадах традиційного книгознавства було започатковано бібліологічний етап книжкової комунікації, створено підґрунтя для розвитку комплексної науки про книгу і читача, що можна вважати основним внеском вчених УНІК у теорію книгознавства і бібліотекознавства. До слова, вже у 1927 р. український вчений Д. Балика констатував, що книгознавство – визначене поняття, яке не тільки не зливається з іншими термінами, але методологічно впливає на кожну сполучену з ним дисципліну. Він пропонував досліджувати типи, види, характер, тематику, оформлення та функції книги з урахуванням читацьких потреб та інтересів, пропонував вивчати соціальний процес створення та функціонування книги. Теоретичні погляди вченого і практика книжкової справи допомогли йому систематизувати читацькі інтереси, що стали основою для диференційованого бібліотечного обслуговування різних категорій читачів.

Публікація в УРЕ енциклопедичної статті “Книгознавство” (1961, т. 6, автор Ф. Максименко) продемонструвала вагомість теоретичних досліджень в Україні. Однією з перших публікацій, присвячених становленню вітчизняної книгознавчої науки з кінця ХІХ до початку 1960-х років, була стаття О. Молодчикова “Радянське книгознавство на Україні” (1965); згодом комплексний огляд здобутків українських вчених майже за 100 років у різних ділянках книгознавства здійснив М. Рудь (“Проблеми книгознавства в працях вчених України”, 1983). Еволюцію книгознавства в умовах ідеологічних утисків у 60–70-ті роки ХХ ст. відтворено в публікації І. Тимошенко (“Бібліотечний вісник”, 2008, № 5).

Сьогодні українське книгознавство, нагромадивши чималий досвід та теоретико-методологічний потенціал, змушене розширювати об'єктну сферу та дослідницький інструментарій. До цього його спонукають системний підхід та багатопланова природа книжки, яка продовжує займати провідне місце у соціокомунікативному середовищі. Позаяк ідеологія організації твору у видання лежить у межах предмету книгознавства, електронну книгу також можна вважати “законним” об'єктом книгознавства, бо зміна носія не знищує книгу, а лише змінює її форму.

На думку В. Маркової, “постнекласичний” етап розвитку книгознавства обумовлений складною і динамічною системою книжкової комунікації, що має різні, діалектично пов'язані рівні існування, кожний з яких є самодостатнім предметом дослідження (“книга – читач”, “автор – книга”, “читач – читач”, “комунікаційний посередник – читач” та ін.). Нас передусім цікавить комунікація на рівні “книга – читач”, в результаті якої книга набуває статусу рівноправного співрозмовника.

В умовах ринкової конкуренції та під впливом наук соціально-комунікативного циклу книгознавство переорієнтувалося на діяльнісно-прагматичну парадигму. Серед ключових завдань – моніторинг читацьких інтересів та купівельного попиту, вивчення процесу формування і оптимального задоволення суспільних потреб у книзі і читанні. Важливою проблемою для вчених-книгознавців та практиків книжкової справи залишається вивчення споживача видавничої продукції та процесу читання.

Ринкове середовище зумовило розвиток прикладного книгознавства – товарознавства книги, зорієнтованого на поглиблене вивчення функцій і властивостей видань різного цільового і читацького призначення. Якщо традиційно читання вивчали у психологічному і соціологічному аспектах, то зараз це професійна проблема усіх суб'єктів, пов'язаних із створенням і поширенням книжкової продукції. Методики і технології залучення до читання, посилення мотивації різних груп населення до інтелектуальної читацької діяльності та проблеми інтернет-читання потребують нових підходів, і вони присутні у площині книгознавчих досліджень.

Упродовж століть книга еволюціонувала як суб'єкт комунікації, змістом і формою “наближаючись” до читача, підсилюючи конкурентні переваги та споживчі характеристики. Суть книги як соціокультурного феномену, як способу відображення і засобу формування свідомості реалізується у читацькій діяльності, при цьому культура читання, на нашу думку, опосередковується рівнем культури видання. Читання – єдиний спосіб “споживання” книги, яка по-різному впливає на читача – “компетентного”, “віртуального”, “реального”, “концептуального”, “елементарного”, “професійного”, або кваліфікованого через категорію соціальної групи, віку, статі, освіти, професії тощо.

Зазвичай поняття “читач”, “читання” розглядають не в системі книгознавства, а в проблемному полі досліджень інших наук – літературознавства, педагогіки, психології, культурології, соціології; при цьому йдеться переважно про літературний твір або книжкове видання. Вважаємо за необхідне трактувати читання як процес і результат соціокультурного буття книги, як універсальну технологію засвоєння семантичної інформації, організованої засобами книжкової справи у книжкове видання.

Українська дослідниця Т. Крайнікова розуміє під культурою видання рівень його досконалості, реалізований у єдності змісту, художньо-графічних і маркетингових елементів і характеристик, а також міру добротності видання як специфічного товару. Поняття якості при цьому має подвійний зміст: якість відповідності (нормативно-технічній документації) і споживчу якість, сформовану відповідно до типологічного

інструментарію. У процесі книжкової комунікації форма книги змінювалася, урізноманітнювалася, пристосовувалася до змісту, який завжди був основним чинником задоволення інформаційних потреб читача. Серед інших виразних засобів посилення “діалогізації” – внутрішні та зовнішні елементи матеріально-конструктивної форми книжкового видання: формати, оправы, титульні аркуші, арсенал виділень та структурувань тексту, складові апарату видання, бібліографічні відомості, маркетингові елементи та ін.

Отже, книгознавство – сучасний науковий та світоглядний інструментарій впливу на суспільство, фактор формування книжкової та загальної культури особистості, засіб виховання, освіти і науки, оскільки його об’єктна сфера – книга у всіх формах та способах буття. Цивілізаційна практика сформувала статус читання як інтелектуальної праці, як результат засвоєння культурного досвіду, базове уміння та інструмент успішної життєдіяльності особистості. Процес читання і відображення його результатів органічно вписується в традиційну книгознавчу парадигму, що базується на системному дослідженні книги та книжкової справи в історичному і сучасному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Антоник О. В. Книгознавство як системне знання про книгу і книжкову справу: ринкові можливості // *Поліграфія і видавнича справа*. 2011. № 1. С. 3–10.

Антоник О. В., Зубко Н. Н. Споживні властивості книги як товару: ринкові акценти // *Поліграфія і видавнича справа*. 2006. № 2. С. 20–30.

Антоник О. В., Стадник О. В. Читання як маркер книжкової культури // *Документ в інформаційному просторі: традиції минулого і виклики сучасності : монографія*. Київ: Ліра-К, 2021. С. 214–248.

Крайнікова Т. С. Культура видання: дефініція, структура та чинники // *Наукові записки Інституту журналістики*. 2011. Т. 43. С. 134–138.

Маркова В. До питання про об’єкт книгознавства // *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 6. С. 48–52.

“ПОЛЯКИ І РУСИНИ В ГАЛИЧИНІ – НЕ ЛИШЕ СУСІДИ, В НИХ Є ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ”: ОБРАЗИ УКРАЇНЦІВ НА СТОРІНКАХ КРАКІВСЬКОЇ ГАЗЕТИ “CZAS” КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Олена АРКУША

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів)
ел. пошта: o_arkusha@yahoo.com*

Краківський “Czas” – щоденна інформаційно-політична газета, що виходила у світ в 1848–1939 рр. та незмінно мала значний політичний вплив. Газета з’явилася на хвилі “Весни народів”, а біля її витоків стояли такі знані діячі польського руху, як аристократ Адам Потоцький, правники та історики Антоній Хельцель і Павел Попель. Редакція “Czasu” була наочним виявом союзу польської аристократії та інтелектуалів, який лежав в основі західногалицького консерватизму і забезпечив йому формування ідеології, що гідно конкурувала з новочасними викликами націоналізму та соціалізму. У 1870-х рр. газета опинилася в руках молодшої групи консерваторів – так званих станьчиків, які забезпечили польсько-австрійське порозуміння. Навколо газети гуртувалися й представники краківської історичної школи, започаткованої Валеріаном Калінкою та Юзефом Шуйським.

Газета розвивалася в умовах гострої конкуренції на ринку преси. Лише в Кракові протягом 1867–1918 рр. виходило у світ 1091 періодичне видання, в тому числі 47 газет, а в період з 1900 до 1912 рр. кількість найменувань періодичних видань зросла удвічі: зі 103 до 212. Це свідчило про справжній видавничий бум і про те, що загальна атмосфера сприяла політичним і культурно-інтелектуальним дискусіям, заохочувала до самореалізації творчих особистостей та людей з організаторськими здібностями. До таких належали редактори “Czasu” кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Міхал Хилінський і Рудольф Стажевський. Біографії обох були пов’язані зі Східною Галичиною: М. Хилінський народився у Станіславі та навчався у Львівському університеті, Р. Стажевський здобув середню освіту в єзуїтському конвікті в Тернополі.

Краківське політичне середовище, яке до середини ХІХ ст. розвивалося поза межами Габсбурзької монархії, фактично не мало жодних уявлень про українську справу. Західногалицькі політики “зустрілися” з українцями на засіданнях Галицького сейму навесні 1861 р. Однак вони першими з усіх польських політичних сил усвідомили Галицьку провінцію як цілість і нову політичну реальність і почали шукати програму її розвитку, яка передбачала осмислення української справи. Ключову роль у формуванні “української програми” на цьому етапі відіграла група gente Rutheni, natione Poloni. Під час конституційних реформ “Czas” публікував розвідку Зигмунта Савчинського, яка спиралася на такі тези: визнання українців як окремого слов’янського народу,

їх союз із поляками як цивілізаційний вибір і внесок у польську культуру (зокрема й полонізація еліт) як “плата” за цей вибір. У мовній полонізації З. Савчинський вбачав випробування для “життєвої сили” українців.

В останній чверті XIX ст. краківський консерватизм став найвпливовішою політичною течією в Галичині, що повела край шляхом австрофільської орієнтації та “органічної праці”. Як партія влади станьчики несли відповідальність за розв’язання внутрішніх проблем провінції таким чином, щоб забезпечувати спокій, уникати протистоянь. Намагання опанувати сферу польсько-українських відносин призвело їх до зіткнення зі східногалицькими консерваторами (подоляками), які відмовляли їм у праві втручання в традиційні відносини “між паном і селянином”. В ідеології краківського консерватизму було сформовано кілька тез, що принципово відрізняли їх бачення української справи. Краківські консерватори заперечували будь-яке “братерство” між народами, надаючи перевагу раціоналізму, а також закликали не переоцінювати значення Люблінської унії, бачити в ній не лише позитиви, а й шкоду для польських інтересів, як-от розпрошення сил по безкрайньому східному простору.

Раціональні підходи до міжнаціональних відносин відкривали шлях до політичних угод з українськими політиками. Щиро вважаючи, що “неможливо управляти русинами всупереч усій Русі й управляти у боротьбі з усією Руссю”, краківські консерватори справді стояли за кулісами всіх спроб українсько-польського порозуміння в Галичині та забезпечували їм відповідну пропагандистську кампанію. Водночас у їхній уяві весь український рух залишався незрілим суспільним елементом, який потребував опіки вищої “історичної” верстви. Рівноправність, яка була основним гаслом українського національного руху в Галичині, станьчики вважали несправедливою, бо вона змушувала сильніших опускатися на нижчий рівень. Вони уникали відповіді на питання, чи є українці самостійним народом з перспективою державної незалежності, та відкладали його вирішення на пізніше. Поточні ж вимоги українського руху краківські консерватори пропонували задовольняти лише “в межах дійсної потреби і слухності”.

У 1890 р. станьчики підтримали “нову еру”. Обґрунтовуючи доречність угоди, “Czas” закликав погодитися з життєздатністю українського народу, визнати, що завдання денационалізації, яке не вдалося виконати за своєї держави, безглуздо ставити в умовах її відсутності, відстоювали широкий погляд на українську справу як ключову для протистояння Західної цивілізації з варварським Сходом. Та після провалу “нової ери” “українська тема” на сторінках “Czasu” відійшла на далекий другий план та на деякий час ніби “розсипалася” на кілька сюжетів, деякі з яких навіть йшли врозріз із ідеологією краківського консерватизму.

Таких причин ідейної невизначеності краківських консерваторів щодо українського національного руху, яка тривала зі середини 1890-х рр. до 1908 р., можна виділити декілька. По-перше, злам XIX–XX ст. ознаменувався кризою консерватизму під тиском лівих і націоналістичних ідеологій. Відповіддю на цю кризу в Галичині стала спроба, щоправда безуспішна, об’єднати консерваторів. По-друге, український національний рух у Галичині з початку XX ст. загострив тактику політичної боротьби. По-третє, на цей час припадають спроби порозуміння між польськими політиками та галицькими русофілами.

У зв’язку з цими обставинами в перші роки XX ст. на шпальтах “Czasu” з’явилося кілька нових тез щодо українців. Однією з них стало твердження про їх “невдячність” за можливості вільного розвитку в конституційній Габсбурзькій монархії та

“осмішування” себе наріканнями на польський гніт. Іншим нововведенням стала поява публікацій про галицьких русофілів нейтрального змісту. Газета інформувала про заклики русофілів подбати про мирне співжиття польського та “російського” народів у Галичині, відображала їхні звинувачення українського руху в “прусофільстві” й бажанні вигнати поляків “за Сан”. Використовував “Czas” і окреслення українського руху як гайдамацького”, від чого закликав відмежуватися всіх поважних політиків. Виразнішим теж стало покладення односторонньої вини на українців за зриви міжнаціональних угод.

Переломним моментом у позиції газети стало вбивство у 1908 р. намісника Галичини Анджея Потоцького. “Czas” був чи не першим польським часописом, який закликав опам’ятатися та не нагнітати ситуацію: “За смерть Анджея Потоцького не звинувачуємо всього руського народу... З дороги поєднання нас не зверне навіть ця загибель”. У наступні роки “Czas” став рупором політики намісника Галичини Міхала Бобжинського, який намагався нормалізувати політичну ситуацію у провінції, добившись польсько-українського порозуміння щодо сеймової виборчої реформи. На шпальтах газети розгорталася полеміка з польськими націонал-демократами, відстоювалася теза, що прищеплення націоналізму стане руйнівним передусім для самої польської спільноти.

Квінтесенцією такої позиції стала публікація напередодні ухвалення реформи статті одного з лідерів краківських консерваторів Владислава Леопольда Яворського “Руська проблема”. Її автор доводив, що інтересам поляків відповідає визнання українців рівноправним народом і що зробити це зараз, “на виріст”, значно розумніше, ніж історично запізнитися, плекаючи серед них відчуття кривди й образи. Він закликав утвердити в політичному мисленні поляків та українців категорію згоди, абсолютно необхідної для їх подальшої долі. Польські та українські національні знамена, – підсумовував В. Л. Яворський, – у великих рухах світового значення мусять йти разом.

Газета “Czas” другої половини XIX – початку XX ст. була справжньою ідейною лабораторією краківського консерватизму, обґрунтовуючи, з-поміж іншого, його позицію щодо українського національного руху. Читання редакції часопису під тиском політичних обставин, вагання щодо політичної зрілості українського руху, замовчування низки важливих питань усе ж не заперечують факту чималих заслуг краківського консерватизму для налагодження польсько-українських відносин як партнерських і при звичаєння до цієї думки польської громадськості за посередництвом періодичних видань.

ЧИТАЦЬКІ ПРАКТИКИ СЕЛЯНСЬКИХ ДІТЕЙ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТ.

Вікторія ВОЛОШЕНКО

*Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії
ел. пошта: antgrej@gmail.com*

У 1885 р. громадivecь Борис Познанський зазначив, що від 1861 р. грамотність стала для селян нагальною потребою. На тлі реорганізації життєвого укладу вміння читати дедалі більше набувало виразно утилітарної функції: селяни мусили занурувались у нові суспільні та економічні відносини, розбиратись з адміністративними розпорядженнями, правовими питаннями, веденням податних книжок тощо. Грамотні отримували пільги при проходженні військової служби, перед ними відкривалися нові шляхи професійної самореалізації. Все відчутнішим ставав вплив міської культури. Зростанню цінності читацьких навичок сприяли процеси політизації суспільства, розгортання національних рухів, воєнні та революційні події. Змінюваний ритм життя потребував швидкого сприйняття все значніших обсягів інформації та переходу до писемних способів комунікації.

Виклики “світу писемності” у першу чергу сприймали діти і молодь. Хоча на початку ХХ ст. рівень анальфabetизму українського селянства залишався вражаюче високим (у 1907 р. серед сільських мешканців – у середньому 16,2 % грамотних), але 33,08 % грамотного населення складали неповнолітні у віці 10–19 років, а рівень грамотності дітей до 10 років взагалі не потрапляв до обліку, хоча у школах діти припиняли вчитись вже у 10–14 років, а частина дітей займалася самоосвітою. У 1906 р. у бібліотеках Київського товариства грамотності 43 % абонентів складали підлітки, а ще 19 % – діти до 12 років.

Зміни в читацьких практиках дітей українських селян носили поступовий характер, з огляду на особливості родинного і громадського розподілу господарських обов’язків, економічні проблеми селянських родин, збереження зв’язку читання з усною культурою і церковним життям, інерційність суспільних уявлень про соціальну позицію селянства, співіснування колективного та індивідуального, екстенсивного та інтенсивного читання. Тим не менше, читання увійшло до побуту принаймні частини селянських родин і стало одним зі способів проведення дозвілля.

Дітей залучали до стихійних колективних читань, які могли поєднуватися з господарськими заняттями слухачів, а також із розмовами та співами. Такі читання відбувалися у приміщеннях шкіл, будинків сільської адміністрації, селянських хатах і просто на дорогах. Рекламуючи свій товар, гучно читали книготорговці, які ходили по селах і ярмарках. Частину поширюваної ними літератури спеціально створювали для читання вголос або для співів. Тексти, незнайомі для слухачів, треба було читати

неодноразово і усно пояснювати прочитане. В уяві представників “покоління слухачів”, які ще не були “поколінням читачів” (М. Лайонс), читання було груповим заняттям та невід’ємною частиною усної культури. У сільських бібліотеках споживачів книг було значно більше, ніж абонентів: позичені книжки грамотні члени родин читали для неграмотних, діти і дорослі обмінювалися книгами. На ярмарках селянські діти все частіше просили купити їм книжечки.

Під час стихійних групових читань діти не тільки слухали, але й читали книжки, переповідали прочитані і видумані історії. П. Майорський у оповіданні “До науки” зобразив хлопчика-школяра, який посеред вулиці читав сільським жінкам “святці” та сонники, а чоловікам – вірші. Дорослі користали з дитячої грамотності в обрядових практиках: дітей залучали до читання молитов у церквах і під час поминальних практик.

Крім того, неповнолітні брали участь у публічних народних читаннях, які від середини XIX ст. організовували представники інтелігенції, педагоги, священники. Досвідчені лектори також доповнювали читання усними роз’ясненнями та ілюстративним матеріалом.

Селянські діти поєднували читання вголос і мовчки, в групі і наодинці. Вони могли читати у теплу пору року, усамітнівшись у полі чи лісі. Однак через сезонні роботи чимало дітей мали час на читання тільки взимку. Загалом читання не мало заважати виконанню обов’язків по господарству та фінансовій допомозі родині. З цієї ж причини дорослі обмежували час перебування дітей у школі. І статистики земств, і педагоги відзначали, що селяни-землероби восени і навесні часто не пускали дітей до шкіл через польові роботи, адже починалася “інша наука”. Часто дітям бракувало найнеобхіднішого – теплового одягу, взуття, шкільного приладдя, підручників.

Серед селян побутовали думки, що “книжка хлібом не нагодує”, а освіта є “панською видумкою”, яка шкодить дитині. Батьки побоювалися, що освічені діти кинуть сільськогосподарську працю і виїдуть до міст. Однак в умовах модернізаційних змін спостерігалось зростання темпів усвідомлення селянами вагомості грамотності у майбутті дітей. Особливо добре це розуміли у родинах, де вже були грамотні, а також у сім’ях, в яких батьки повністю чи частково облишили сільськогосподарську працю й працювали у містах. Утім, своїх дітей хотіли навчати й зовсім бідні селяни, ладні на фінансові жертви заради можливості змінити їхній соціальний статус.

Сучасники констатували, що головною перешкодою для навчання селянських дітей була не бідність, а нестача освітніх закладів. Батьків не хвилювало, що діти будуть пропускати заняття через господарські або побутові проблеми. Вони проявляли “пристрасне бажання” добитись їхнього зарахування до шкіл. У 1897 р. у Таврійській губернії поза школами залишалось 49,1 % дітей шкільного віку. У Чернігівській губернії у класи, розраховані на 25 учнів, набивалося до 75 осіб. У 1904 р. у Херсонській губернії до шкіл потрапляла лише чверть бажуючих; непоодинокими були випадки, коли діти сиділи по 5–6 осіб за партою, а то й на вікнах. У переповнених школах Подільської губернії у 1908–1909 н. р. освіту отримували тільки 38,4 % дітей шкільного віку.

Однією з причин підвищення селянської зацікавленості у шкільному навчання дітей стало реформування методики навчання читанню у “новій” школі, яка давала можливість опанувати грамоту навіть без проходження повного курсу навчання.

Навчання грамоті за “старим” методом ґрунтувалося на механічному заучуванні повних і скорочених назв літер, складів, слів, молитов, а то й цілих текстів церковних

книг. Воно було трудомістким і розтягувалося на кілька років, що робило його малодоступним для селян, прив'язаних до господарства. Освоєння цієї техніки читання було таким важким, що коли справа доходила до читання друкованого Псалтиря, діти не завжди впізнавали літери. Вміння писати не заохочувалося. Постійне повторення незрозумілих наборів звуків викликало нехіть до навчання, тому вчителі вдавалися до тілесних покарань. Однак ті, хто зміг засвоїти цей спосіб читання, вже ніколи не забували, як це робити. Вони читали нарозспів, монотонно, але швидко і голосно, часто по пам'яті.

З другої половини 1860-х рр. саме на українських теренах розпочався рух навчання школярів читанню за звуковим методом, за допомогою якого грамоту можна було опанувати навіть за 1–2 місяці. Одночасно учнів навчали письму. Поширення звукового методу сприяло переходу від інтенсивного читання до екстенсивного, із відносно швидким ознайомленням читачів зі значними обсягами інформації у друкованих текстах. Щоправда, зміна системи викладання не була одномоментною, а обидва способи читання продовжували співіснувати.

Суттєвим гальмом ефективного навчання українських дітей була заборона вчитись рідною мовою і відсутність національної школи. У період дії репресивних урядових постанов проти українського слова формуванням української ідентичності неофіційно займалися діячі українського національного руху, а також окремі вчителі, священники, діячі земств та ін. На початку ХХ ст. цю роботу активно провадили діячі кооперативного руху. Пропагандисти нових способів селянського господарювання пропозиції “корисного” читання адресували передусім молоді.

Після 1905 р. з'явилися умови для розширення українського книговидання і книгорозповсюдження. Однак можливості створення публічних національних культурних осередків у селах залишались вкрай обмеженими. Сільські відділення “Просвіти” вдалося заснувати тільки в окремих селах Подільської і Катеринославської губерній. В залежності від ситуації в окремому відділенні, діти могли читати українські книжки у бібліотеках, отримувати подарунки з книжками на Різдво, чути друковане українське слово під час відзначення національних свят. У різних губерніях рецитації українських текстів відбувалися у селах, де були організовані аматорські театральні трупи з учнів місцевих шкіл. Діти і молодь цікавилися передплатою українських часописів і календарів. Зміни читацьких практик сприяли трансформації приватної сфери селянської молоді, індивідуалізації сценаріїв самореалізації у селах і містах, формуванню у дітей уявлень про суспільство та власну позицію в ньому.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. І. ФРАНКА ЯК ОСЕРЕДОК ЛІТЕРАТУРНОГО ЖИТТЯ КРАЮ

Галина ГОРБАНЬ

*Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка
ел. пошта: libifua@gmail.com*

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка реалізує чимало цікавих, змістовних, креативних проєктів та соціально важливих ініціатив з різних напрямків життєдіяльності краю. З метою залучення краян до читання, виховання читацьких смаків відбуваються творчі зустрічі з письменниками, літературно-мистецькі вечори, читацькі конференції, презентації нових видань, літературні години, експозиції творів образотворчого, сакрального, декоративно-ужиткового мистецтва, тематичні книжкові виставки.

Упродовж декількох останніх років триває співпраця бібліотеки з Товариством письменників і журналістів ім. І. Франка, спрямована на популяризацію читання і виокремлення книги як ключової ланки функціонування культурного суспільства. За цей час відбулося понад 30 заходів: літературно-поетичні читання, творчі зустрічі, книжкові експозиції, презентації книг членів Товариства тощо. З цієї нагоди фахівчині відділу краєзнавчої літератури ІФОУНБ ім. І. Франка підготували буклет, який репрезентує проведені заходи.

Упродовж 2023 р. було проведено 42 презентації нових видань та 27 творчих зустрічей. Відбулися численні презентації нових видань івано-франківських письменників: романів Степана Процюка “Руки і сльози” про Івана Франка та “Місяцю, місяцю” про Григора Тютюнника, поетичних книжок “Озброєний своїм і Божим словом” і “Перлини для Музи” заступника голови Національної спілки письменників України Ярослава Ткачівського, поетичної збірки “Шипшинове вино” Ольги Слоньовської, творчі зустрічі з письменницями Ольгою Деркачовою, Іванною Стеф’юк, вечір пам’яті, приурочений до 80-ої річниці від дня народження письменника, фольклориста, літературознавця, лавреата Шевченківської премії Степана Пушика, в ході якого презентувалися перші два томи його щоденників “З останніх десятиліть”.

Працівники бібліотеки долучаються до щорічних Шевченківських, Лесиних та Франкових читань біля пам’ятників класикам літератури у дні народження письменників, ініціатором проведення яких є ГО “Громадський інститут аналітики”.

У стінах бібліотеки щорічно відбувається урочисте нагородження лавреатів конкурсу “Краща книга Прикарпаття” та обласної премії “Краща краєзнавча книжка”. Компетентне журі, знайомлячись з виданнями року на розгорнутій книжковій виставці з фондів обласної книгозбірні, відбирає кращі за різними номінаціями.

Упродовж останніх років відбулася низка презентацій творів військового спрямування. Велике зацікавлення викликала презентація антології “Поезія

без укриття”, що побачила світ у видавництві “Discursus” весною 2022 р. – першого видання в Україні, цілком написаного і виданого в період повномасштабного вторгнення РФ на територію України і створеного, як зазначається у передмові, “між укриттями і ракетами”. Тематиці нинішньої російсько-української війни було присвячено презентації першої збірки поезій та новел “А ти живи...” Лариси Мельник з Полтавщини, збірки малої прози та патріотичної поезії “Моя війна” Ганни Данилюк, першої збірки новел калузького автора, воїна-добровольця Дмитра Равха (Дим) “Де любов – там і я. Де любові немає – там і мене немає”, першої поетичної збірки “Серце” Ольги Деркачової, а також книжки Михайла Вереса “Танув сніг на морозі”, присвяченої захисникам Донецького аеропорту, яку було відзначено міською премією імені І. Франка в галузі літератури.

Чималу аудиторію зібрала презентація поетичної збірки “У камуфляжі й бронезилеті” письменниці та літературознавиці Ольги Слоньовської. Модераторкою зустрічі була народна депутатка України Оксана Савчук, яка завжди активно підтримує книговидавничу діяльність в Україні і є частим гостем бібліотечних подій.

Як підсумок літературного воєнного 2023 року відбулася творча зустріч під гаслом “Письменницьке слово, обпалене війною”, у якій взяли участь відомі прикарпатські автори, що читали фрагменти своїх творів військової тематики. 14 березня 2024 р., в День українського добровольця, відбулася презентація антології Форуму військових письменників “#Голоси” (упорядниці Тетяна Пилипець), яка з’явилася за підтримки Українського інституту книги та видавця Ігоря Степурина.

Фахівці бібліотеки беруть активну участь у Всеукраїнській інформаційно-просвітницькій тематичній акції “Національний тиждень читання”, яку щорічно проводить Український інститут книги. Так, у 2023 р. відбулося “живе” спілкування з письменницею у бібліотеці – читання вголос книжки Оксани Тебешевської “Ольга-Олександра” про письменницю Ольгу Дучимінську; знайомство з четвертим томом видання “Український націоналізм” ідеолога ОУН Степана Ленкавського, упорядником та редактором якого є Олександр Сич, а також презентація книжки “Корона і Перо” письменника і гумориста Василя Бабія і захід для учнів ліцею – літературний майданчик “Письменники Прикарпаття – дітям”.

Упродовж 16–24 березня 2024 р. бібліотекарі взяли участь у Національному тижні поезії, який оголосив Український інститут книги. Серед поведених заходів: зустріч поетеси, фахівчині відділу краєзнавчої літератури Ірини Фотуйми зі студентами педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, презентація дебютної поетичної збірки Марічки Мудрої “Мій янгол з очима блакитної сталі”, поетичний вечір, присвячений пам’яті студента Прикарпатського національного університету Богдана Ігнатюка, який загинув у російсько-українській війні.

25 березня 2024 р. ІФОУНБ ім. І. Франка за сприяння Українського інституту книги долучилася до Дня Європейських авторів, який вже другий рік поспіль відбувається у 40 країнах-учасниках програми “Креативна Європа”. Для викладачів і студентів кафедри німецької філології Прикарпатського національного університету організували відеоконференцію з нашою краянкою Галиною Петросаняк – поетесою, перекладачкою, літературознавицею, яка тепер мешкає в Швейцарії.

На запити внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у бібліотеці діє клуб розмовної української мови, який модерує Любов Процюк, викладачка ПНУ ім. В. Стефаника,

волонтерка обласної книгозбірні. На засіданнях клубу учасники з Харкова, Маріуполя, Херсона, Києва читають та обговорюють творчість українських поетів – Тараса Шевченка, Ліни Костенко, Василя Стуса, розповідають про історію своїх міст та відомих поетів.

На особливу увагу заслуговує проєкт “Назустріч улюбленому письменнику”, який ІФОУНБ ім. І. Франка втілювала перед великою війною спільно з ГО “Поступовий гурт франківців”. Поштовхом до цього проєкту стали літературні уподобання мешканців Івано-Франківщини та їхня читацька активність. Серед улюблених письменників прикарпатців обрали найпопулярніших: Юрія Андруховича, Тараса Прохаська, Степана Процюка, Ольгу Слоньовську, Марію Ткачівську, Євгена Барана, Ольгу Деркачову, Галину Петросаняк та Марію Вайно. Охочі відповідали на десять запитань анкети, присвячених життю і творчості письменника, у випадку правильної відповіді на всі запитання респондента запрошували на вечір-зустріч з письменником, під час якого він одержував в подарунок книжки з автографом автора. Цим проєктом бібліотека прагнула ширше ознайомити читачів із сучасною літературою краю, популяризувати її, а також здійснити своєрідний зріз знань прикарпатців про письменників Івано-Франківщини та їхню творчість.

Постійними є книжкові виставки із циклу “З літературної скарбниці Прикарпаття”, що знайомлять зі славними поетами та письменниками краю та їхнім доробком. Серед цих виставок: “Зажинки творчості Романа Горака: до ювілею письменника-есеїста”, “Імпреза Слова Юрія Винничука”, “Ярослав Ткачівський: “І слово це у мене від Всевишнього...””, “Феномен Іздрика: до ювілею творця «станіславського феномену»”, “Богдан Лепкий. Слово, повернуте на журавлиних крилах”.

Для популяризації творчості місцевих письменників працівники бібліотеки готують різноманітну друковану та мультимедійну продукцію: пам’ятки користувачу, інформаційні біобібліографічні видання, біобібліографічні покажчики тощо. У 2024 р. видано анотований бібліографічний покажчик “Рядки, обпалені війною”, який включає твори прикарпатських письменників, поетів, військових про героїзм наших воїнів, боротьбу з російським режимом окупації на захоплених територіях, допомогу волонтерських організацій у забезпеченні українських військових та благодійну діяльність для постраждалого цивільного населення.

Віддалені користувачі ІФОУНБ ім. І. Франка мають можливість ознайомитися з представленими на вебсайті власними бібліотечними вебліографічними виданнями, віртуальними виставками та відеороликами літературного спрямування. У соціальній мережі Facebook створено сторінку обласної книгозбірні “Краєзнавча платформа”, яка допомагає легко та швидко поширювати краєзнавчу інформацію. Тут рекламуються новинки літератури, які презентуються у книгозбірні та поповнюють її фонд. Так бібліотекарі намагаються популяризувати творчість місцевих авторів, акцентувати увагу на читанні івано-франківських поетів і письменників.

ЧИТАЦЬКИЙ ПРОСТІР КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Людмила ЛУЧКА

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ел. пошта: Luchkadnu@gmail.com

Читацька культура відігравала важливу роль у житті катеринославської громади. Завдяки громадським та приватним бібліотекам читачі мали можливість підвищувати свій освітній, науковий рівень, знайомитися з кращими зразками літератури, філософії, культури. Періодичні видання, до яких мали доступ катеринославці, інформували мешканців губернії про місцеві та світові події. Культура читання катеринославського товариства залежала від фінансування, яке впливало на якість бібліотечних фондів. Однак, попри обмежене фінансування, постійні утиски і політичний нагляд, процес читання був активним, постійним, відповідним до вимог часу.

У розвитку освіти і культури першорядну роль відігравало Катеринославське земство. Земські діячі мали різні погляди на організацію бібліотек, комплектування фондів, відбір книг для читання, але вони підтримували процес поширення знань та підвищення рівня грамотності. Аналіз читання був одним з головних напрямів процесу обслуговування і викликав підвищену увагу у керівництва бібліотек різного підпорядкування.

За звітами Катеринославської міської громадської бібліотеки на початку ХХ ст. підвищений попит мала художня література, зокрема, твори Т. Шевченка. Щоб задовольнити читацькі смаки катеринославців, потрібно було поповнювати фонди додатковими примірниками його творів. Потреба нових придбань творів українських письменників була очевидною, але цензурний нагляд з боку влади та її політика гальмували поповнення бібліотечних фондів деякими виданнями без її дозволу.

За звітами Д. І. Яворницького, бібліотека Катеринославського обласного музею імені О. Поля (сучасний ДНІМ) мала колекцію творів українських письменників, істориків, етнографів, де важливе місце посідали твори Т. Шевченка, П. Куліша, І. Котляревського, І. Манжури, В. Антоновича, праці М. Драгоманова, П. Тутковського. Бібліотека музею не була публічною, тому нема можливості дати вичерпну характеристику читацької аудиторії. Відомо, що користувачами музейного книгозібрання були відомі історики, науковці з різних міст.

На початку ХХ ст. потужною була діяльність бібліотечної комісії Катеринославської “Просвіти”. Її завдання були спрямовані на поширення і розповсюдження знань з історії, мови та культури українського народу. Просвітянська бібліотека була незначною за кількістю видань, але фондові колекції були актуальними, змістовними, вмщували й заборонені публікації. За складом фондів та змістом видань бібліотека була цінним зібранням українських друків ХІХ – початку ХХ ст. Найбільшим за обсягом був відділ художньої літератури. Серед читачів популярними були твори

Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, В. Винниченка, І. Франка, М. Драгоманова, С. Єфремова, М. Грушевського. Поповнення фондів відбувалося час від часу. За обслуговування і читання книг відповідав завідувач бібліотеки, член товариства П. Щукін, йому допомагали всі члени осередку.

На початку ХХ ст. бібліотекар, викладач історії та географії Олександрівського механіко-технічного училища Л. І. Яцунов здійснював аналіз читання різних читацьких категорій і звертав увагу на відмови, робота з якими була спрямована на комплектування бібліотеки спеціальною літературою. Позитивним моментом навчання було формування в учнів навичок читання літератури, яка для них була зрозумілою – художніх творів та науково-популярних видань. Процес поповнення фондів був пов'язаний із вилученням шкідливих, на думку училищних наглядачів, книг. Навчальні заклади початку ХХ ст. повинні були керувати читанням, укладаючи рекомендаційні переліки літератури.

Варто звернути увагу на дитяче читання у Катеринославі на початку ХХ ст. Важливими і змістовними є “Отчеты” про діяльність Сімейно-педагогічного гуртка, який діяв у 1902–1916 рр. За тематикою бібліотечні фонди першої дитячої бібліотеки охоплювали п'ять відділів: дитяча психологія, догляд за дитиною, домашнє виховання, педагогіка, гра та захоплення дітей. У 1912 р. бібліотека Сімейно-педагогічного гуртка обслуговувала 200 читачів, зацікавлених у позашкільному читанні дитячої літератури. Аналіз читання дозволяє зробити висновок, що підвищений попит мала художня література. Історичні та географічні книги читацьку увагу катеринославських дітей початку ХХ ст. привертати нечасто.

У процесах читання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. основна роль відводилась постаті бібліотечного працівника, який повинен бути обізнаною людиною у сфері дитячих видань, що виходили на теренах імперії, та творчості зарубіжних письменників того періоду. До його обов'язків входила книговидача та постійний нагляд за фондами. Бібліотечна рада дбала про нові надходження до бібліотеки, переважно книжки для середнього віку.

Вагомим напрямком розвитку особистості є професійне читання, певний рівень наукових знань. Важливу роль у цих питаннях відігравали бібліотеки Наукового товариства (1901) та Вченої архівної комісії (1903). Бібліотечними фондами Наукового товариства користувалися викладачі, службовці, юридичні особи, лікарі та інші. Більшу частину складали чоловіки (70 %), переважно з вищою освітою. Бібліотека діяла за “Правилами” (1911), за якими користування книгами було безкоштовним. Обслуговування відбувалось у другій половині дня та вечірні години; визначено кількість виданих книг і журналів за одне відвідування; запроваджено заставу і штрафи за невиконання термінів, акти загублених видань. Бібліотека Наукового товариства видавала художні книги на два тижні, наукові видання – на три, книги підвищеного попиту та нові журнали – тільки на п'ять днів. Цікаво, що читач, який захворів на інфекційну хворобу, під час повернення книг повинен був повідомити про це для належного знезараження бібліотечних видань.

Варто звернути увагу на історію бібліотеки Катеринославської вченої архівної комісії (КВАК), яку створили 1903 р. як товариство істориків, етнографів, археологів та краєзнавців. Її фонд був сучасним багатогалузевим документним ресурсом, який поповнювали відповідно до наукових запитів. У процесі комплектування важливу роль відігравав книгообмін з іншими установами і організаціями. Діячі Катеринославщини мали можливість працювати з виданнями відомих істориків, етнографів, економістів

Д. Багалія, М. Сумцова, Я. Новицького, Д. Яворницького, Г. Маркевича, М. Грушевського, Ф. Макаревського, книжковими колекціями М. Стороженка, С. Фарфоровського, біолога і педагога І. Акінфієва.

Вагому роль у якісному задоволенні читацьких запитів губернії відігравали типо-літографії Губернського правління та друкарні приватних осіб (Л. І. Сатановського, М. С. Копилова, Л. М. Ротенберга). Катеринославські видання затверджував Учений комітет Міністерства народної освіти. Місцеві книги здобули популярність серед населення Катеринославщини і на початку ХХ ст. отримали відзнаки на виставках у вигляді срібних медалей.

Видавництва тісно співпрацювали з книгарнями, які відігравали важливу роль у розповсюдженні та популяризації новітньої для того часу літератури. Громадський діяч О. І. Єгоров утримував книгарню, яка мала невеличкі за обсягом художні твори А. Кащенко, казки І. Манжури. Катеринославцям пропонували ґрунтовні праці та чудово ілюстровані видання з природознавства і географії. Українську художню літературу ХІХ ст. мали книгарні В. Є. Алексеєва та книжкова крамниця “Слово”, у якій передплачували українську періодику. Для дитячої аудиторії пропонували казки Івана Франка за помірними цінами.

Аналіз читання дозволяє виявити читацькі інтереси, художні смаки та книжкові уподобання відвідувачів бібліотек різних типів та створити уявлення про різноманітне читацьке середовище місцевої громади. Культура читання Катеринославщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. розвивалася з деякими локальними особливостями у загальному руслі культурного розвитку імперської держави. Вивчення українського читачезнавства також дозволяє висвітлити невідомі, забуті або раніше заборонені постаті, що діяли у культурному просторі регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Державний архів Запорізької області, ф. 6 (Олександрівське технічне училище), спр. 310 (Звіт про роботу бібліотеки, 1911/1912 н. р.).

Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького, ф. 32 (Товариство “Просвіта”), спр. 5 (Каталог книг бібліотеки Катеринославської та Дійовської “Просвіти”, 1914 р.).

Лѣтопись Екатеринославской ученой архивной комисіи. Вып. 1. Екатеринославъ, 1904.

Лисиченко Д. Короткий огляд української видавничої діяльності, преси та книго-торгівлі на колишній Катеринославщині // *Бібліологічні вісті*. 1930. № 2. С. 57–69.

Новальська Т. *Бібліотечне читачезнавство в Україні: історія, теорія, практика*. Київ, 2018.

Отчетъ Екатеринославской Городской Общественной Библиотеки за 1908 годъ. Екатеринославъ, 1909.

Отчетъ о дѣятельности Семейно-педагогическаго кружка в Екатеринославе, 1904–1905 уч. год. Екатеринославъ, 1906.

Правила пользования книгами библиотеки ЕНО // *Отчетъ о дѣятельности ЕНО в 1910–1911 гг.* Екатеринославъ, 1912. С. 49–50.

Еварницькій Д. И. *Отчетъ Екатеринославскаго областного музея им. А. Н. Поля, 1905–1906 г.* Екатеринославъ, 1907.

РОЗМОВНИЙ КЛУБ “ГОВОРІМО УКРАЇНСЬКОЮ”: ВИВЧАЄМО ЧИТАЦЬКІ ВПОДОБАННЯ

Ольга МАКСИМЕНКО

*Бібліотека імені Павла Усенка для дітей Централізованої
бібліотечної системи (ЦБС) Дніпровського району міста Києва
ел. пошта: olga.maksimenko.65@gmail.com*

Від січня 2023 р. на базі бібліотеки імені Павла Усенка (повна назва — бібліотека імені Павла Усенка для дітей Централізованої бібліотечної системи Дніпровського району міста Києва) працює розмовний клуб “Говорімо українською”. Учасниками клубу є дорослі читачі* (переважно відвідувачі територіального центру соціального обслуговування зазначеного району). Середня кількість присутніх на одному засіданні розмовного клубу – 15 осіб.

Найважливішими завданнями клубу є: допомога слухачам в опануванні української мови, розширення їхнього культурного світогляду, прищеплення почуття патріотизму та гордості за свій народ, формування й утвердження української національної та громадянської ідентичності.

На заняттях розмовного клубу обговорюють доволі широке коло тем, як-от: “Знайомство”, “Родина і друзі”, “Дозвілля і захоплення”, “Моя мала батьківщина”, “Краса й багатство рідної мови”, “Українська абетка”, “Нова редакція українського правопису: основні зміни”, “Кличний відмінок іменників”, “Історико-етнографічні та географічні регіони України”, “Звичаї й традиції народів Карпат”, “Рослинний і тваринний світ України”, “Українські традиції”, “Майстри декоративно-прикладного мистецтва: Марія Примаченко та Поліна Райко”, “День вишиванки”, “День матері”, “Творчість воєнного часу”, “Історія Криму: депортація кримських татар”, “Конституція України – основний закон суспільства й держави”, “Військово-морські сили Збройних сил України”, “Ми – нащадки козаків”, “День Соборності України”, “Київські площі, вулиці та провулки: історія назв”, “Український театр: історія, сучасність, знакові постаті”, “Ринок праці в Україні та професії майбутнього”, “Європейські письменники в українських перекладах” та ін.

Учасники клубу “Говорімо українською” також долучаються до різноманітних вікторин, конкурсів, опитувань. Одним з таких є опитування стосовно читачьких уподобань. Воно містить п’ять запитань-завдань: відкритих та з множинним вибором.

Формулювання запитань наведені нижче.

1. Що найчастіше спонукає вас читати книжки? Оберіть той варіант відповіді, який вам найбільше підходить. Можна обрати кілька варіантів, але не більше трьох.

- я пізнаю навколишній світ, здобуваю нові знання;
- я намагаюся розібратися у своєму внутрішньому світі;
- я намагаюся набути певних практичних навичок або ж опанувати якесь ремесло;
- я хочу бути освіченою особистістю, з якою цікаво спілкуватися;
- я хочу розважитися й відпочити. Або трохи повеселитися;

- я хочу на деякий час відсторонитися від повсякдення і побути в іншій реальності;
- я вибираю серед літературних героїв приклад, гідний наслідування;
- я вчуся керувати своїми емоціями, виявляти співчуття до інших людей;
- я поринаю в світ персонажів твору, намагаюся уявити себе на місці когось із них;
- читання книг допомагає мені визначити мету в житті, побудувати (або скоригувати) свої плани.

2. Яким літературним жанрам ви віддаєте перевагу? Оберіть один або декілька варіантів відповіді, але не більше п'яти.

- творам класиків;
- історичним романам;
- пригодницьким романам;
- краєзнавчим розвідкам;
- детективам;
- життєписам відомих людей;
- оповіданням (або нарисам) про подорожі, географічні відкриття;
- науково-популярним виданням;
- науковій фантастиці;
- казкам;
- коміксам, гуморескам;
- поетичним творам;
- книгам про психологію людини;
- історіям про кохання;
- п'єсам, кіносценаріям;
- довідковій літературі (словникам, енциклопедіям);
- книгам або журналам про інформаційні технології;
- збіркам корисних порад;
- повістям про тварин;
- іншим жанрам (зазначте, яким саме).

3. Скільки приблизно книжок ви прочитали впродовж останнього року? Які з прочитаних вами творів були написані українськими письменниками? Які найбільше запам'яталися і чому? Напишіть назву однієї з цих книг і зазначте її автора.

4. Книжку якого українського письменника вам хотілося би прочитати найближчим часом і чому?

5. До кого ви найчастіше звертаєтеся за порадою, коли потрібно вибрати книжку для читання? Оберіть один-два варіанти відповіді.

- до членів своєї родини;
- до друзів або знайомих;
- до бібліотекаря;
- до продавця-консультанта книгарні;
- орієнтуюся на відгуки про ту чи ту книгу в інтернеті;
- відвідую книжкові виставки та ознайомлююся з інформаційними матеріалами (постерами, буклетами тощо);
- вибираю книгу самостійно.

Опитувальник буде роздано на занятті розмовного клубу, запланованому на 24 квітня. Результати опитування використовуватимуться як частина більшого дослідження стосовно читацького попиту й читацьких практик, а також для покращення якості обслуговування читачів.

РОЗВИТОК МАСОВОГО ЧИТАННЯ У РОБІТНИЧИХ РАЙОНАХ ХАРКОВА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

(на прикладі діяльності філіальних відділів Харківської громадської бібліотеки)

Вячеслав МАМОН

*Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
ел. пошта: Darkinzr01@gmail.com*

Успішний розвиток Харківської громадської бібліотеки наприкінці XIX ст. призвів до ідеї відкриття філіальних відділів бібліотеки у віддалених робітничих районах міста для задоволення потреб місцевих мешканців у читанні. Відкрите у 1901 р. філіальне відділення ХГБ фактично стало першою “бібліотекою для робітників” міста, оскільки існуючі читальні Харківського товариства грамотності були не в змозі повноцінно задовільнити читацький попит робітників у серйозній літературі через обмеження каталогу дозволених у читальні книг. На філіальні відділення ХГБ такі сильні обмеження не діяли.

Хоча старт першого філіального відділу був не дуже вдалим, кількість перших читачів виявилась нижчою, ніж було заплановано, проте згодом заклад став дуже популярним. Поступово у відділі сформувалося коло постійних читачів, насамперед робітників Харківського паровозобудівного заводу. У 1902–1903 рр. у заводу почалися проблеми та робітників стали масово звільняти, проте у філіальному відділі кількість читачів серед робітників тільки зросла. Через роботу більшість читачів не могла приділяти значну кількість часу на читання. Протягом 1903 р. члени комітету філіального відділу на чолі з М. Трахтенбергом провели масштабне дослідження серед читачів відділу, зокрема для з'ясування побажань з наповнення книжкового фонду. Опитали 400 читачів, також комітет проаналізував запити від службовців, торговців, робітників, ремісників, дітей та юнацтва та ознайомився зі зверненнями щодо бібліотечного обслуговування. Опитування виявило, що більшість робітників можуть виділити на читання лише 2–3 години, а деякі вказували, що можуть виділити лише півтори години. Найпопулярнішим жанром книг виявилася белетристика, у 1902–1903 рр. на неї припадало до 75 % бажаної літератури.

На відміну від абонементів, читальний зал протягом першого року роботи філіального відділу відвідували мало. Читачі пояснювали це віддаленістю філіалу від місця проживання і бажанням читати вдома. Окрім того, серед робітників була поширена практика читати книги з рідними та знайомими. Однак у 1902–1903 рр. стрімко зросла кількість читачів, особливо серед дітей. Через це довелося відкрити спеціальну дитячу залу з окремою співробітницею, аби діти не заважали дорослим.

Відносна успішність першого філіального відділу бібліотеки показала потрібність таких закладів, і ХГБ стала готувати відкриття другого відділу, що відбулося 1905 р. на Великій Панасівці. Однак він не зміг стати достатньо популярним через початок революційних подій в Російській імперії.

Однією з особливостей філіальних відділів було те, що в них працювали активні революційні діячі, колишні народники, які повернулися із заслання, та люди, які прихильно ставилися до просвітницьких ідей. Так, багаторічними керівницями першого та другого філіальних відділів були колишні революціонерки-народниці А. С. Ястребова та П. І. Чернишова, серед членів комітету філіальних відділів були колишні каторжники А. С. Габель та М. К. Бух.

Прогресивні погляди працівників бібліотеки значно вплинули на формування книжкового фонду філіальних відділів. Укладачі намагалися відібрати до нього кращі книги, дозволені цензурою, одночасно вони були проти включення книг провладного та релігійного характеру. Зокрема, останніх у каталозі філіальних відділів було трохи більше одного відсотка – 29 найменувань; це був необхідний мінімум, який встановлювала влада. З найбільшою ретельністю формували Відділ суспільних наук, куди входили видання з соціології, політичної економії та історії. Укладачі прагнули, щоби включені до каталогу книги слугували для просвіти читачів. Однак через прогресивний зміст книжкового фонду представники влади вважали його тенденційним.

Книжковий фонд формували також завдяки пожертвам меценатів, найбільшим з яких був директор Харківського паровозобудівного заводу П. П. Ріццоні; у 1906 р. він передав першому відділу колекцію технічних книг на загальну суму у 300 крб. Із цих книг сформували “Технічний відділ імені П. П. Ріццоні”, який став першим спеціалізованим відділом технічної літератури у бібліотеці. Всі книги з цього відділу мали позначку “для робітників” і видавалися лише для читання у залі.

Окрім своїх прямих бібліотечних обов’язків, працівники філіалів займалися пробудженням так званої “революційної свідомості” серед робітників. Роботу вели не тільки через спеціальні бесіди та підбір відповідної літератури, а й через пряме розповсюдження забороненої літератури. Щоб заховати таку літературу на випадок перевірки, бібліотекарі виготовляли спеціальні книги-обманки. Ззовні це була звичайна книга з аполітичною назвою, а в середину її вклеювали статті із заборонених газет або фрагменти книг заборонених авторів.

Вільнодумство бібліотечних працівників та тенденційність фондів не залишилися непомітними для царської влади й філіальні відділення вважалися проблемними. З початком Столипінської реакції це призвело до закриття філіальних відділів царською владою у лютому 1908 р. Остаточо їх ліквідували рішенням Загальних зборів ХГБ у січні 1909 р.

Попри своє коротке існування, філіальні відділи ХГБ зробили значний внесок для просвіти населення робітничих районів Харкова та впровадження культури читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, особові фонди, ф. 3, оп. 1, од. зб. К4-83-44 (Матеріали з історії Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: Рукописні та машинописні тексти на рос. та укр. мовах).

Прохорова В. Г. Шлях у 110 років відділу технічної літератури Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1901–2012 рр.) // *Збірник наукових праць / ХДНБ ім. В. Г. Короленка*. Харків, 2012. Вип. 7. С. 140.

Чегринець М. Історичні віхи створення та розвитку перших каталогів ХДНБ імені В. Г. Короленка // *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 6. С. 29–32.

Шоломова С. Б. Харківська Громадська // *Вітчизна*. 1986. № 9. С. 188–190.

КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ ПОЕТА ЯК ЧИННИК ЙОГО ТВОРЧОСТІ: ПРИКЛАД ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО

Ярослав МАТВІШИН

ел. пошта: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Тетяна ЯКУБОВА

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ)

ел. пошта: anya.yakubova@ukr.net

Формування культури читання видатного польського поета Юліуша Словацького (1809–1849) відбувалося в юні роки під впливом його батьків у Кременці. Його батько Евзебіуш Словацький працював у Кременецькому ліцеї викладачем риторики та поезики і користувався великою бібліотекою цього закладу. Він переклав польською мовою “Генріаду” Вольтера. Мати поета, Саломея Словацька-Бекю, була донькою управителя господарства ліцею Теодора Янушевського. У 1811 р. сім’я переїхала до Вільно (Вільнюса), де Е. Словацький працював на кафедрі історії польської літератури Віленського університету. Світлий образ матері, яку поет називав своєю “десятою музою”, все життя супроводжував його літературну творчість. Листи Ю. Словацького до неї, писані з різних міст світу, доносять до читачів почуття справжнього патріотизму, є зразком високої любові до рідних людей.

У листах розкриваються релігійні почуття поета, його сприйняття Бога і всесвіту, згадуються польські митці, науковці, зокрема А. Міцкевич, Я. Снядецький, також є відгуки про польську, французьку, англійську, американську літератури. Епістолярія засвідчує хорошу обізнаність Ю. Словацького в європейській літературі, надає відомості про власні плани поета, проблеми з виданням творів і отриманням гонорарів. Ю. Словацький з великою цікавістю читав твори польських поетів та письменників, позитивно відгукувався про поему А. Міцкевича “Пан Тадеуш”, про твори Яна і Пьотра Кохановських. У листах він написав багато різних відгуків, критичних зауваг про французьку літературу та французьких письменників, які були його сучасниками. Найбільше він цікавився творами Віктора Гюго, поезією Ламантина, філософією Вольтера, Руссо, виокремив як найцікавіші для читання романи Жорж Санд “Індіана”, “Валентино”. Ю. Словацький продовжував вивчати народний фольклор поляків та українців, відзначив цікаве для себе видання українських і польських народних пісень, яке видавав французькою мовою Совінський. Він згадував вечори-зустрічі з видатними діячами науки та культури у Кременці. Перебуваючи в Парижі, він згадав у листі від 3 вересня 1832 р. про обід, на якому він зустрівся з Адамом Міцкевичем. Згадуючи Кременець, Міцкевич казав Ю. Словацькому, що знав його дитиною, той натомість нагадав А. Міцкевичу про його візит до батьківського дому, “коли він так нещасливо зійшовся з Яном Снядецьким”.

Образ математика та астронома, відомого діяча польського Просвітництва професора Яна Снядецького (1756–1830) поет асоціював зі спогадами про рідний Кременець, батьківський дім, тепло родинного затишку. Поет цікавився науковими працями Я. Снядецького, який опікувався справами Кременецької гімназії, а згодом ліцею, перебуваючи на посаді ректора Віленського університету, і дарував свої книги бібліотеці цього закладу. Ю. Словацький знав про бібліотеку Я. Снядецького і цікавився його бібліофільськими вподобаннями, що також мало вплив на його культуру читання.

В епістолярії поета розкривається історія написання драми “Мазепа”. Ю. Словацькому були відомі мемуари Яна Хризостома Пасека, які значно вплинули на образ гетьмана Івана Мазепи в творах Вольтера, Гюго, Байрона. У трагедії “Мазепа” він гумористично описує Яна Пасека: “На ганку став з повагою папуги Пан Пасек”. Поет добре знав біографію І. Мазепи з історичної літератури та симпатизував йому як людині з європейською освітою та культурою етикету, зі шляхетними рисами душі та ясным розумом, обдарованій дипломатичними та воєнними талантами. На думку Дмитра Павличка, Ю. Словацький добре знав, про кого пише в трагедії “Мазепа”, адже читав про нього набагато більше, ніж Байрон чи Гюго, та іронічно ставився до романтичної легенди про “Мазепино коня”, про що зазначив у франкомовній повісті “Король Лядови”.

Твори Ю. Словацького свідчать, що поет вивчав історію українських козаків, читав описи французького інженера Боплана, легенди, перекази про козаків, що жили за порогами Дніпра, здійснювали воєнні походи в степи Півдня України та морські експедиції на чайках по Чорному морі, були протягом століть “щитом Європи”.

Творчий імпульс для написання Ю. Словацьким поеми “Змій” мав з’явитися під впливом захоплення українським народним фольклором з елементами фантастики та казкових сюжетів. Словацький додав до поеми пояснення, в якому відзначив зв’язок казкового образу Змія з історією українського козацтва: “На Україні народ і досі показує величезний вал, що зветься валом Змія; дехто вважає, що Змій був одним з перших і найдавніших вождів Запоріжжя... Йдучи за першим з цих оповідань, я створив казкову постать героя моєї повісті і з нею зв’язав різні історичні випадки”. Ю. Словацький читав твори представників “української школи” польського романтизму: “Марія” А. Мальчевського, “Канівський замок” С. Гоцинського, балади Б. Залеського. Ці твори польських романтиків на українську тематику мали значний вплив на світогляд Ю. Словацького та на сюжет його поеми “Змій”. За словами поета, аби написати цю поему, він прочитав історичні джерела та використав матеріали з польської та французької історичної літератури: “Збір історичний документів про давню Польщу” Ю. І. Немцевича (1822), “Історію козацько-польських війн” С. Грондського (1789), “Description de l’Ukraine” (“Опис України”) Г. Боплана (1650, скорочений польський переклад – в книжці Немцевича 1822 р.). Наприклад, під впливом книги Г. Боплана “Опис України”, Ю. Словацький фрагментарно подав факти з історії фортеці Очаків.

Значну увагу Ю. Словацький приділив образу Богородиці та її культу в козацькому середовищі, особливо під час воєнних походів та морських експедицій до берегів Туреччини, про що також дізнався зі сторінок згаданої історичної літератури. Поет оспівує значимість образу Богородиці, ікон з її зображенням в козацькому житті та в християнських традиціях козацької доби. В поемі “Змій” Словацький поетично згадує відому в Україні християнську традицію, а саме спостереження різних знаків на іконах Богородиці, які попереджали або свідчили про різноманітні позитивні

чи негативні події. Зокрема, гетьман Змій, який засуджує сам себе за зраду козацтву, говорить, що про це знають Небесні сили, що подали свій знак, коли ікона Богородиці розпалась у водах Дніпра перед козацьким морським походом до турецьких берегів.

Ю. Словацький, який мав “щастя творіння”, користувався книгами та рукописами з фондів різних публічних та приватних бібліотек, удосконалював упродовж своїх творчих пошуків власну культуру читання, яка фактично стала “інструментом творчості”. Упродовж свого життя він зберігав та вдосконалював власні методи самоосвіти, які полягали і в умінні працювати з текстами різних книг, що сприяло його інтелектуальному зростанню та духовному збагаченню. Безумовно, на культуру читання поета вплинули відвідини європейських та східних бібліотек, перебування на чужині, бібліотеки друзів та знайомих. Ми можемо зробити висновок, що трагедія “Мазепа” є яскравим доказом впливу історичної літератури з відомостями про українських козаків на “український патріотизм” Ю. Словацького. У перспективі сучасні книгознавці мали б поглибити дослідження впливу Біблії, українського фольклору, літератури та джерел з історії українського козацтва, а також європейської літератури на сюжети творів та формування світогляду Юліуша Словацького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Listy Juliusza Słowackiego do matki 1830–1835. Lwów, 1875.

Listy Juliusza Słowackiego do matki 1836–1848. Lwów, 1876.

Pamiętniki listy do matki i rodziny. Lwów, [s. a.].

Павличко Д. Український патріотизм Юліуша Словацького // Словацький Ю. *Срібний міф України: Поезії, Поєми, Драми.* Львів : Світ, 2005. С. 17–30.

Ромашенко Л. Митець і мистецтво в епістолярному дискурсі Юліуша Словацького // *Dialog dwóch kultur / Діалог двох культур.* Warszawa, 2016. R. X, zes. 1. S. 65–72.

Словацький Ю. *Вибрані твори:* в двох томах / переклад з польської за ред. Максима Рильського. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1959.

Словацький Ю. Змій. Віршована повість в шести піснях, написана за українськими переказами // Його ж. *Срібний міф України: Поезії, Поєми, Драми.* Львів: Світ, 2005. С. 99–132.

Словацький Ю. *Поезії.* Київ: Дніпро, 1969.

Ярмошик І. І. Сторінки історії Кременецької гімназії у висвітленні професора Варшавського університету Теодора Вежбовського // *Інтелігенція і влада. Серія : Історія.* Одеса, 2009. Вип. 16. С. 271.

НАЗВИ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ЧАСОПИСІВ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ І СВИТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Мар'ян МУДРИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
ел. пошта: m_mudryi@ukr.net*

Перші українськомовні періодичні видання з'явилися в Галичині в середині ХІХ ст. Можливості для цього виникли у зв'язку з подіями революції 1848 р., яку називають “Весною народів”. Відтак часописи стали важливою частиною інфраструктури українського національного руху. Історія української преси в південно-західній Галичині (особливо з наголосом на її суспільній ролі) має уже значну бібліографію.

Окремої уваги дослідників потребують самі назви часописів. Вдала назва – перший крок до успіху будь-якого періодичного видання. Назва газети/журналу, як правило, складається з одного-двох слів і має символічне значення чи вказує на характер видання і читацьку аудиторію. Назва повинна повною мірою відповідати цілям створення часопису, його інформаційному вмісту, очікуванням читачів. Крім того, назва має бути оригінальною і привабливою, звучною і такою, що запам'ятовується, короткою і лаконічною, мати смислове навантаження і логічну завершеність, спонукати до дії. Тож є підстави вважати, що назви часописів можуть влучно характеризувати те чи інше політичне, соціальне або культурно-інтелектуальне середовище. У ширшій хронологічній перспективі за назвами часописів можна простежити зміни, які відбулися в суспільстві (зокрема, еволюцію політичних програм, певних ідейних засад), а також відкрити появу нових соціальних і культурних запитів.

Задум цього повідомлення спирається на відомий (по суті, підручковий) сюжет про те, як з'явилася назва газети “Діло”. Цю історію описав у спогадах Олександр Барвінський. За його словами, у грудні 1879 р. він отримав листа від брата Володимира, у якому той писав про свій намір “редагувати нову газету (доси безіменну) так довго безплатно, поки не прибуде 300 пренумератів”. На це О. Барвінський відповів: “Помагайбі до трудної праці! Коли Твоя часопис має об'єднати і оживити всіх русинів добромислячих до спільної праці для добра руського народу, то нехай зветься – “Діло”, бо нам треба ділами двигати наш наріз з упадку і здобути пошановане его прав. Коли сторонники староруської партії виступають із словом, то народовці повинні виступати на арені політичній з ділом”.

Першим українським національним часописом (не тільки в Галичині, а й Україні загалом) була “Зоря Галицка” (1848–1857). Як виникла його назва – прямих свідчень

відшукати не вдалося (про це не йдеться ні в протоколах засідань Головної руської ради, ні в тогочасному листуванні, ні в матеріалах першого числа самої газети). Можна припустити, що назва з'явилась як щось самозрозуміле; вдало відобразила суспільні настрої, які під час революції охопили русько-українське населення Галичини. Образ зорі не був новим, вочевидь він указував на зв'язок із підготовленим у 1834 р., але не виданим через цензурну заборону однойменним альманахом “Руської трійці”. Однак якщо тоді зоря символізувала радше стан занепаду – відблиск, який лишається на горизонті після заходу сонця (“Заспіваю, що минуло, / Передвіцького згляну час: / Як весело колись було, / А як сумно нині в нас”), то в 1848 р. йшлося вже про інше світло, яке з'являється на світанку, стаючи символом пробудження природи.

Назви часописів насамперед відображали ідейні основи суспільно-політичних течій, світогляд їхніх лідерів. В історії галицької преси добре відображена партійна структуризація суспільства. Наприклад, основними пресовими органами староруської / русофільської (москвофільської) орієнтації були часописи “Слово” (1861–1887), “Проломъ” (1880–1882), “Новый проломъ” (1883–1887), “Червоная Русь” (1888–1891), “Русское слово” (1890–1914), “Галицкая Русь” (1891–1892), “Галичанинъ” (1893–1913), “Прикарпатская Русь” (1909–1915). Як видно, русофіли робили наголос на консервативно-просвітницькій роботі (саме в такому значенні вживали лексему “слово”) і підкреслювали належність Галичини до Русі в широкому значенні. Активні дії вони розуміли як одномоментний злам (“пролом”) існуючої системи.

Зовсім інший настрій віддзеркалювали назви народовецьких / українофільських (у перспективі національно-демократичних) видань: “Мета” (1863–1865), “Правда” (1867–1870, 1872–1880), “Батьківщина” (“Батьківщина”; 1879–1896), “Дѣло” (“Діло”; 1880–1918, 1922–1939), “Зоря” (1880–1897), “Свобода” (1897–1919, 1922–1938). Вони орієнтувалися на ліберальні цінності, як-от правди (у значенні справедливості) і свободи, наголошували на динамічності національного руху, закликали до активної, діяльнісної позиції. Якщо русофіли всіяко підкреслювали приналежність Галичини до (все) руського простору, то народовці шукали способів відмежуватися від нього, утвердити українську ідентичність. Саме цим можна пояснити впровадження і популяризацію лексеми “батьківщина” (у назві газети для селянства, яку народовці почали видавати в 1879 р.) замість книжного давньоукраїнського “отчизна”, що в ХІХ ст. сприймалося суголосно з польським “ojczyzna” і російським “отечество”.

Ще інакше до вибору назв для часописів підходило нове покоління галицьких політиків і громадських діячів. З ними було пов'язане формування радикальної течії в українському русі. У назвах часописів, де ініціаторами були радикали, виразно проступав соціальний аспект – тема соціальної (не)рівності, громадянських прав, майбутнього суспільно-політичного устрою: “Друг” (1874–1877), “Громадський друг” (1878), “Світ” (1881–1882), “Товариш” (1888), “Народ” (1890–1895), “Хлібороб” (1891–1895), “Жите і слово” (1894–1897), “Громадський голос” (1895–1902, 1906–1939; 1904–1905 – “Новий громадський голос”), “Радикал” (1895–1896), “Будучність” (1899) та ін.

За назвами часописів можна також простежити зміни, які відбувалися в церковному житті Галичини. Греко-католицька церква в другій половині ХІХ ст. втратила монопольний вплив на настрої русько-української спільноти, була змушена конкурувати з іншими суспільно-політичними силами. Це потребувало відповідних засобів комунікації з народом. Так з'явилися видання “Сіонъ Рускій” (1871–1880, 1883–1885), “Галицкій Сіонъ” (1880–1882), “Миръ” (1885–1887), “Душпастирь”

(1887–1898), “Посланникъ” (1889–1911), “Львѣвсько-архієпархіяльні вѣдомости” (“Львівські архієпархіяльні відомости”; 1889–1944), “Книжочка мисійна” (1890–1911), “Місіонарь” (1897–1918, 1920–1944), “Богословскій вѣстникъ” (1900–1903), “Християнскій голось” (1912–1914).

Цікавим явищем в історії української періодики зламу XIX–XX ст. була газета “Руслан” (1897–1914) – орган християнсько-суспільного руху на чолі з О. Барвінським. Видавці ставили завдання боронити національні інтереси (зокрема, права “нашої Церкви”), залучати до “позитивної народної роботи” якнайширші верстви українського суспільства, діяти для досягнення національної єдності. Назву газети видавці пояснювали, посилаючись на псевдонім, який використовував М. Шашкевич.

Назви українських часописів можна проаналізувати й з погляду хронології. Якщо в середині XIX ст. вони здебільшого мали просвітницькі й романтичні мотиви (як-от “Вечерницѣ”, “Русалка”, “Домъ и школа”, “Наука”), то на початку XX ст. назви видань уже свідчили про значний інституційний та ідейний поступ українського руху. Вони вказували не тільки на змістову різноманітність самих часописів (а отже, читацьких інтересів), а й на еволюцію пріоритетів національного розвитку, відображали перехід до масової політики, очікування політичних змін, можливості господарських практик, утвердження “культури модерну”. Хай там як, а на перший план виходило питання майбутнього. Тож слово “будучина” / “будучність” з’явилося в назвах кількох видань, стало вживаним і в програмах часописів. Український рух набував європейських рис: 1898 р. у Львові на базі колишнього двотижневика “Зоря” почав виходити перший місячник на зразок західноєвропейських (за назвою і змістом) revue – “Літературно-Науковий Вістник”.

Таким чином, дослідження назв періодичних видань може додати нові штрихи для характеристики політичних і світоглядних орієнтирів українського суспільства в “довгому” XIX ст. Сміслові акценти, які несли назви часописів, були одним із рушіїв розвитку національного руху. Основними джерелами для такого дослідження є програмні та редакційні статті, уміщені зазвичай у першому числі або числі “на показ”, листування діячів, причетних до видання, а також спогадова література.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Барвінський О. *Спомини з мого життя*. Частина перша та друга / упоряд. Альбіна Шацька, Олесь Федорук. Нью-Йорк; Київ : Смолоскип, 2004. С. 279.

Земля наша велика і обилна // *Руслан*. Число на показ, без дати [грудень 1896 – січень 1897].

Павенцькый А. Братя Русины! // *Зоря Галицка*. 1848. 15 мая.

КНИГИ З БІБЛІОТЕКИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ФОНДІ РУКОПИСІВ ТА СТАРОДРУКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ

Анна НАВРОЦЬКА

*Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького
ел. пошта: rukopysystarodrukynml@gmail.com*

Формування збірки рукописів та стародруків Національного музею у Львові починається з 1905 р, коли митрополит Галицький Андрей Шептицький подарував до новоствореного музею свою приватну колекцію рукописів та стародруків, а також книги та документи з бібліотеки й архіву Львівської греко-католицької митрополії та Архикафедрального собору святого Юра, де зберігались особисті книгозбірні Львівських єпископів і Галицьких митрополитів Петра Білянського (1736–1798), Антонія Ангеловича (1757–1814), Михайла Левицького (1774–1858), Григорія Яхимовича (1792–1863), Сильвестра Сембратовича (1836–1898).

На сьогодні у відділі рукописів та стародруків Національного музею у Львові немає каталогу чи певного реєстру книг з приватної бібліотеки Андрея Шептицького. Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі екслібрису владики виявити та скласти реєстр книг з його книгозбірні, які зараз знаходяться у відділі.

Особиста бібліотека митрополита Андрея Шептицького досі залишається малодослідженою у зв'язку з значними її розмірами та розпорошеністю книг після смерті її власника. Для маркування власної книгозбірні митрополит Андрей використовував два клеєних гербових екслібриси виконаних у техніці цинкографіки 88×112 мм, Ч[исло] инв[ентаря],... Ч[исло] К[аталога] [...]. Між собою ці два екслібриси відрізняються лише написами “Бібліотека Єпископа Шептицького” та “Бібліотека митрополита Андрея Шептицького”. Саме завдячуючи цим екслібрисам, вдалося ідентифікувати значну частину книг із бібліотеки митрополита Андрея Шептицького в фонді рукописів та стародруків НМЛ. Всього у фонді рукописів та стародруків на сьогодні виявлено 72 книги з клеєними гербовими екслібрисами Андрея Шептицького. Це 42 латинські стародруки, 25 кириличних стародруків і 5 рукописів. З них вісім екземплярів містять екслібрис “Бібліотека єпископа Шептицького” – сім латинських стародруків авторства Шарля Ганнібала Фабро (1580–1659) Мури Базиліки (томи I–VII), видані в Парижі 1647 р. у королівській друкарні, а також кириличний стародрук – вузькошрифтне Євангеліє без вихідних даних, надруковане перед 1563 р. Крім цього, вдалось ідентифікувати одну книгу з прилбичкою провенієнцією, що походить з родинної бібліотеки Шептицьких у Прилбичах.

Колекція стародрукованих видань кириличним шрифтом митрополита Андрея Шептицького представлена продукцією українських друкарень (Унів, Львів, Київ,

Острог, Почаїв), є також видання, які походять із друкарень Вільна, Супрасля та Москви. У групі стародруків латинських із книгозбірні Андрея Шептицького станом на сьогодні вдалось ідентифікувати 4 одиниці збереження. Серед них чотири книги з XV ст., що вийшли з друкарень Базеля, Нюрнберга, Венеції. Одна книга XVI ст., чотири книги XVII ст. Вісім видань, що мають екслібриси приватної бібліотеки митрополита Андрея Шептицького надруковані у XVIII ст., 17 видань – XIX ст., з них 16 книг літургійного характеру грецькою мовою – требник, псалтир, мінеї, октоїх, ієратикон, великий часослов, тріодь пісна, типікон, п'ятигласник. Книги видано у Римі у Ватиканській друкарні “Поліглот”.

У бібліотеці, окрім друкованих видань, є також п'ять рукописів з екслібрисом митрополита – три кириличних та два латинських. Кириличні рукописи представлені Братськими артикулами (Уставами) та збірником проповідей на неділі та свята о. Петра Білинського (1846–1916) (Ркк-4051). З поміж латинських рукописів є “Артикули братські церкви с. Стільсько” 1777 р. (Ркл-1524) та “Лекції і вправи з синтаксису” українського вченого, професора Києво-Могилянської академії Митрофана Довгалевського (Ркл-1250).

КИЇВСЬКІ ВИДАННЯ ГРАЖДАНСЬКОГО ДРУКУ (1787–1830 рр.) ТА ЇХ ВЛАСНИКИ

Оксана ПЕТРЕНКО-МОМОТЕНКО

*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
ел. пошта: o-petrenko@ukr.net*

Гражданське книгодрукування, започатковане реформою шрифту 1710 р., на українських теренах утвердилося від останньої чверті XVIII ст. Тоді в українських містах почали відкриватися друкарні з випуску світських книг гражданським шрифтом. Одним із перших українських міст, де впровадили гражданське друкування, став Київ. За активного сприяння Київського митрополита Самуїла (Миславського) 15 березня 1787 р. було отримано дозвіл на відкриття гражданської друкарні при Київській академії. Фінансування передбачалося за кошти друкарні Києво-Печерської Лаври.

На практиці це мало такий вигляд: у друкарні Києво-Печерської Лаври, яка з 1617 р. вже видавала кириличним шрифтом літературу переважно богослужбового вжитку, запроваджувалося гражданське книгодрукування, і в цей же час на Подолі, на території колишнього Братського монастиря відкрилась так звана філія Лаврської друкарні. Її метою було виготовлення видань гражданським шрифтом для потреб Київської академії та Київської митрополії. За тематикою з 1787 до 1830 рр. гражданським шрифтом друкували ораторську літературу (урочисті промови та проповіді), педагогічну літературу (граматики, підручники, довідники), історичну літературу краєзнавчого характеру та богословську літературу, адаптовану під світські потреби.

У фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються примірники київських гражданських “першодруків”, на прикладі яких яскраво простежується коло побутування цих видань у фондах бібліотек різних організацій та осіб, які певний час ними володіли, а ймовірно й читали. Виявлення та ідентифікація ймовірної читацької зацікавленості у XVIII–XX ст. досліджуваним масивом стала можлива завдяки різноманітним провенієнціям, які наочно свідчать про попередніх власників цих видань.

Дослідження проводилося в рамках планової роботи з рекаталогізації фонду, яка ще не завершилася. Тому представляємо дані, отримані станом на середину квітня 2024 р. У фондах відділу представлено 69 назв київських видань гражданського друку, що становить понад 300 примірників. У двох третинах з них містяться власницькі провенієнції.

Колишню приналежність примірників з відділу стародруків та рідкісних видань до бібліотечних фондів різних організацій засвідчено різними штампами та печатками, приміром, Києво-Софійського собору, Київського Пустинно-Миколаївського монастиря, Київської духовної академії, Київської духовної семінарії, Імператорського університету Святого Володимира, Всенародної бібліотеки України в Києві тощо. Нині у фондах

відділу також наявні видання зі штампами приватних колекцій відомих бібліофілів, зокрема П. М. Попова та С. І. Маслова.

Іншим документальним свідченням приналежності видань попереднім власникам є різноманітні наліпки, тобто екслібриси та книжкові ярлики. Наприклад, в одному з власницьких конволютів наявний красивий шрифтовий літографований екслібрис, а саме наліпка з написом “Фундаментальная библиотека Подольской духовной семинарии”. Втім, видань із наліпками у вигляді книжкових ярликів значно більше, ніж з екслібрисами. Зазвичай книжкові ярлики клеїли на корінцях оправ і на них, як правило, вказували відомості про номери шифрів з відповідних колекцій та зібрань.

Найцікавішим, на наш погляд, різновидом провенієнцій із примірників київських гражданських видань є маргіналії, тобто власницькі записи. Вони часто містять емоційно заряджену інформацію про власника видання, віддзеркалюючи його характер. Приміром, в одному з примірників видання з поетичними творами Київської академії на пошану прибуття в 1796 р. до Києва митрополита Київського і Галицького й архімандрита Києво-Печерської Лаври Ієрофея є дарчий напис від домашнього вчителя, а саме учня Філософського відділення Київської духовної семінарії О. Мацкевича: “Ученику 2го Класа, Киевскаго Духовнаго приходскаго Училища Федору [...] За прилежание и скромность”, датований 14 грудня 1833 р.

У примірнику видання оди від студентів Київської академії з нагоди народження в 1806 р. довгоочікуваної дитини у подружжя російських імператорів маргіналії вказують на багатьох власників. Зокрема, є запис “Н. Соколовскій Профессоръ Красноречія”, поряд запис “Иванъ Балабуха писалъ [...]”, а на нижньому форзаці зазначено датований 23 березня 1812 р. перелік осіб: “Тимофія Парли[...]каго / Платона Киселявскаго / Гавриіла Кри[...] / Николая Балабухи / Ивана Киселявскаго / Кузми Ивинскаго” (не всі прізвища вдалось дешифрувати). В списку біля імені Балабухи дописано “Принад.”. Припускаємо, що ці особи ймовірно були студентами Київської академії, яких примушували співати нудний для них текст-присвяту з нагоди народження доньки у подружжя російських імператорів (на перших сторінках є помітки олівцем, які поділяють слова наче як для співу). Таке припущення ґрунтується на численних посторінкових записах імені Миколи Балабухи та ще одному написі на нижньому форзаці, зробленому, так би мовити, догори ногами: “Николай Балабухи Дурикъ Свинья Скотина Бездельникъ”. Це красномовно свідчить про веселу вдачу однієї з осіб, яка певний час тримала у руках цей примірник.

Власницькі записи на інших примірниках видань також вказують, що вони перебували у колі читання як учнів (“Сія книга принадлежит Димитрію Красножонову ученику Киевской Гимназіи”), так і в колі читання викладачів навчальних закладів (“Профессора Киевской Академіи Петра Павловича Кудрявцева”). Ба більше, зафіксовано приналежність одного конвольту спочатку приватній особі, а потім через дуже малий проміжок часу бібліотеці Подільської духовної семінарії. Про це свідчать напис “Изъ Книгъ Заварицкаго 1819 II/19” та напис латиною, що в перекладі означає “З бібліотеки архієпископа Іоанікія приєднана ця книга до бібліотеки Кам’янець-Подільської семінарії 1819 року 1 дня квітня”.

Серед досліджуваного масиву виявлено низку примірників, які мають цікаві маргіналії ХХ ст. Зокрема, один із примірників невеликого видавничого конвольту з працями Самуїла (Миславського) окрім дореволюційної маргіналії польською мовою “З Бібліотеки шкільної отців базилиан Любарських” містить зроблений олівцем

оригінальний запис радянського періоду “Прочитано цю книгу бібліотекарем Київської Всенародної Бібліотеки України, яка знаходиться на вулиці Короленка 58а. Прочитав т. Петрик А. С. 25/ХІІ-33 р.”.

Є серед переглянутих примірників видань і такі, що певний час перебували у власності видатних людей: митрополита Євгенія (Болховітінова), В. Антоновича, І. Каманіна, В. Гагенмейстера та інші непересічних особистостей ХІХ–ХХ ст. Втім, ще залишається значний список імен, невідомих сучасним книгознавцям, що своєю чергою потребує подальших історико-книгознавчих розвідок.

Наразі за результатами проведених досліджень можна стверджувати, що, окрім фондів релігійних та навчальних закладів, київські видання громадянського друку 1787–1830 рр. належали особам, які поділяємо на чотири групи власників і ймовірних читачів: учні та студенти гімназій, семінарій і Києво-Могилянської академії; викладачі семінарій і Києво-Могилянської академії; релігійні діячі (від дияконів й ієромонахів до архієпископів та митрополитів); бібліофіли ХІХ–ХХ ст.

За характером праць, які були у власності тої чи іншої групи осіб власників, виявлено цілком логічну закономірність: примірники видань з урочистими промовама та проповідями містять провенієнції релігійних і навчальних закладів та студентів; навчально-повчальні праці належали учням і студентам, а також особам, імена яких допоки невідомі сучасним книгознавцям; примірники видань історичної літератури красназнавчого характеру мають провенієнції як навчальних і бібліотечних закладів, так і приватних осіб; і, нарешті, богословська література належала переважно релігійним організаціям та діячам.

Загалом дослідження побутування примірників київських стародруків громадянським шрифтом у контексті вивчення історії читання ХVІІІ–ХІХ ст. бачиться нами доволі цікавою та перспективною темою для проведення подальшої наукової роботи.

ДИТЯЧІ ЩОДЕННИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ КІНЦЯ ХХ СТ.: ЗЛАТА ФІЛІПОВИЧ (САРАЄВО) І ПОЛІНА ЖЕРЕБЦОВА (ГРОЗНИЙ)

Ігор ПЕТРІЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека
ел. пошта: ihor.petriy@gmail.com*

Щоденникова література воєнного часу охоплює досить великий перелік пам'яток. Під час екстремальних подій люди занотовують щоденні записи частіше, ніж зазвичай. Окремо виділяються дитячі воєнні щоденники як голоси дітей про їхні переживання воєнного часу. З років Першої світової війни відомий щоденник Ельфріди Кур, з Другої світової – Давида Рубіновича, Тані Савічевої, Рені Шпігеля, і безперечно, щоденник Анни Франк, який регулярно називають серед найважливіших книг ХХ століття. Важливість дитячих голосів під час війни особливо зрозуміла для нас зараз, під час російсько-української війни. Певний пласт літератури такого характеру вже оприлюднено, і ймовірно, буде розширюватися в майбутньому.

Воєнні конфлікти 1990-х рр. також спричинили появу низки дитячих щоденників, з-поміж яких виокремимо записи мешканки Сараєва Злати Філіпович та мешканки Грозного Поліни Жеребцової. Ці пам'ятки непогано відомі у світі, їх видано великими накладками і перекладено низкою європейських мов (щоденник П. Жеребцової в т. ч. українською). Обидва написані на досить хорошому літературному рівні, що може свідчити про освітню підготовку і таланти авторок. Зрештою, після описаних у щоденниках подій обидві непогано себе реалізували, і не лише завдяки початковому резонансу від опублікованих творів.

Говорячи про нотатки мешканки Сараєва Злати Філіпович, неможливо оминати паралелей зі щоденником Анни Франк: авторка надихнулася ним, і подібно до Анни, зверталася до свого щоденника на ім'я. Донька адвоката і дослідниці-хіміка, Злата почала вести щоденник у віці 11 років, у вересні 1991 р. Це був ще мирний час, який дозволяв Златі жити звичним життям, але атмосфера в місті вже ставала напруженою, надходили тривожні звістки з Хорватії, де розгорнулися воєнні дії. Зрештою 5 квітня 1992 р. війська Югославської народної армії та самопроголошеної Республіки Сербської розпочали облогу Сараєва, яка тривала майже чотири роки.

Злата Філіпович вела нотатки протягом усього перебування в обложеному місті. У боялася війни, ненавиділа її і ставила питання про її недоцільність. Описуючи марш миру, коли люди вийшли на вулиці, щоби протестувати проти війни, вона писала: “Люди мусять перемогти, не війна, тому що війна не має нічого спільного з людяністю. Війна – це щось нелюдське” (12.04.1992). У її записах знаходимо інформацію про артилерійські обстріли, про життя в умовах майже постійної відсутності електро- та водопостачання, про виїзд і загибель знайомих однолітків. За час облоги загинуло

не менше 5 тисяч цивільних мешканців Сараєво. Наприкінці 1993 р. Златі разом з родиною вдалося покинути Боснію і переїхати до Парижа. Ще під час облоги уривки її щоденник було частково опубліковано, уривки з нього оприлюднювали в західній пресі, а у 1995 р. весь щоденник у перекладі англійською видано окремою книгою.

Поліна Жеребцова почала робити записи у віці 9 років. Як і Злата Філіпович, вона виросла в родині, в якій поважали освіту і прагнення до знань, її дідусь був знаним у Грозному кінодокументалістом і бібліофілом. Щоденник розповідає про події обох російсько-чеченських війн та життя в умовах воєнної небезпеки з точки зору цивільних мешканців. Описано події битви за Грозний кінця 1994 – початку 1995 рр., ескалацію воєнних дій улітку 1996 р., початок і хід Другої чеченської війни. У жовтні 1999 р. Поліну було поранено під час обстрілу ринку, на якому вона працювала. На воєнні події наклався і міжетнічний конфлікт: авторка народилася в багатонаціональній родині, але російське прізвище і належність до російського культурного поля робило її чужою серед чеченської більшості міста і було причиною цькування серед однолітків. Події, описані у щоденнику, охоплюють 1994–2004 рр., тому його не можна назвати повністю дитячим, однак щонайменше його перша половина підходить під це визначення. Звертає на себе увагу зміна і вдосконалення стилю: якщо протягом перших місяців у щоденнику переважають короткі записи, написані простими реченнями, то далі оповіді стають набагато розлогішими.

Комплекс дитячої щоденникової літератури дозволяє побачити життя під час війни, задокументоване дітьми. Розповідаючи про пережиті події, Злата Філіпович і Поліна Жеребцова намагаються поділитися своїм досвідом з читачами, вшанувати пам'ять жертв і наголосити на неприпустимості війни. Їхні щоденники – це цікаві та непересічні літературні твори, які вже зайняли гідне місце поміж подібних пам'яток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Filipović Z. *Zlata's Diary. A Child's Life in Sarajevo* / transl. with notes by Christina Pribichevich-Zorić. London: Puffin Books, 1995.

Zoghlof F. M., Mahmoud R. R., Megahed M. A. *Bosnian Children Speak War: Narrating Trauma in Zlata's Diary: A Child's Life in Wartime Sarajevo and My Childhood under Fire: A Sarajevo Diary // International Journal of Childhood and Women's Studies*. 2021. April. P. 1–21.

Жеребцова П. *Мураха у скляній банці. Чеченські щоденники 1994–2004 рр.* / перекл. з рос. Г. Яновської, Р. Трифонова. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015.

ІДЕЯ “ДОБРОЇ КНИЖКИ” В УКРАЇНСЬКОМУ ВИДАВНИЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ МІЖВОЄННОЇ ГАЛИЧИНИ

Марія ПІРКО

*Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
ел. пошта: rmariya.pirko@gmail.com*

“Книжки – це ідеї, а все велике і мале робиться через ідею”, – констатував український літературознавець, педагог і публіцист Богдан Заклинський. Українське книговидання в Галичині у 20–30-х роках ХХ ст., з одного боку засвідчило поступ української культури, а з іншого – стало потужною зброєю національного руху. Саме у видавничій сфері багато українських інтелектуалів вбачали можливість впливати на середовище, на його культурний рівень і духовну атмосферу. За допомогою друкованого слова і тісного діалогу з усіма верствами суспільства український провід навчав і виховував не лише мешканців краю, а й українців Лемківщини, Наддніпрянщини, Волині, Буковини, Закарпаття та в еміграції, розширював їхні культурні обрії, консолідував літературну спадщину наших авторів, впливав на розвиток політичних й культурних процесів на етнічних українських землях. Донині видавнича продукція залишається важливим структурним елементом у розбудові українського громадянського суспільства, впливає на політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє, літературно-мистецьке і наукове життя.

Метою дослідження є інтерпретація ідеї “доброї книжки” в українському видавничому середовищі Галичини в контексті міжвоєнного ідеологічного протистояння.

Особливістю галицьких видань була традиція єдності національного та християнського світоглядів, зміна літературних форм, удосконалення художньо-технічного оформлення, що впливало на їх якість та формування читацьких смаків. Скрупульозного вибору друкованої продукції для різних вікових категорій читачів, із різними рівнем освіти, заняттями тощо вимагала доволі строката соціальна структура населення. Більшість видавців акцентували увагу на недорогій видавничій продукції для читачів різних вікових та соціальних груп (“Просвіта”, “Сільський Господар”, “Українська книгарня й антикварня”, видавництва Миколи Матвійчука, “ОКА”), інші – на унікальності тексту, якісних та художньо-мистецьких виданнях (видавничі спілки “Ізмарад”, “Діло”, редакція журналу “Дзвони”). Головними напрямками книгодруків були: художня література, драматичні твори, література з історії та культури українського народу, підручники для школи і самоосвіти, господарські видання, дитячі книжки, рідше – громадсько-політична література. У 20–30-х роках ХХ ст. побачили світ нового типу книжкові серії та окремі книжки (зокрема, бібліофільські видання), вагомі наукові проекти, які до нашого часу не тільки не втратили своєї вартості, але є зразком для сучасних гуманітаріїв за змістом і формою (“Українська Загальна Енциклопедія”, “Велика історія України”, “Історія українського війська”).

У тематичному репертуарі українських видань проявилось також ідеологічне різноголосся. Його розмежування спершу відбувалося майже непомітно, а потім дедалі виразніше почали окреслюватися основні напрямки літературного процесу міжвоєнного двадцятиліття: католицький (національно-християнський); націоналістичний (ідеолог Дмитро Донцов); ліберальний (із загальною ідеєю позасоціальності, “безсвітоглядності” митця); радянськості (базувався на комуністичних засадах). Між ними не можна провести чіткої лінії поділу, бо, окрім радянськості, усі вони зливалися в одне русло – творення української літератури, збереження національної і культурної ідентичності.

Міжвоєнна періодика переповнена критикою і думками про книжкову продукцію, ідеї творів, їхню форму, зміст та мову, зовнішнє оформлення видання, технічну сторону, естетичне й етичне задоволення від неї. Кожний з діячів у термін “добра книжка” вкладав своє розуміння або більшості (редакційного чи авторського колективу, видавництва). Українське видавничє середовище прагнуло оживити традиційні духовні цінності, сформувати суспільний рух, який би ґрунтувався на національній і, водночас, християнській морально-філософській парадигмі. Особливо актуальним термін “добра книжка” став з кінця 1920-х рр., коли в Галичині набули популярності ідеї Католицької Акції, у фокусі яких було моральне оздоровлення суспільства через розповсюдження “католицької літератури”.

Але як визначити, котра книжка є відповідною для кожної із соціальних груп, різних вікових категорій? Що мали відповідати освічені люди на запитання селян: “Як і що читати, щоб пізнати значення доброї книжки і преси?”, “Які книжки найбільш корисні для початкуючих?”, “Як довідатися, що книжка є добра?” чи “Як виробити в собі охоту та замилювання до книжки?” та багато інших. На жаль, такого правильника, що і як читати, в якій послідовності нагромаджувати нові знання, як відповідно їх класифікувати, серед видавничого репертуару не було, за винятком невеликої кількості статей про “зразкові бібліотеки”, котрі друкували просвітяни у “Народній Просвіті” та “Бібліотечному Пораднику”, чи “добру пресу”, концепцію якої активно популяризувала католицька періодика.

Газета “Наш Лемко” (видавець І. Тиктор, редактор П. Смереканич, пізніше Ю. Тарнович) подала чотири критерії, яким мають відповідати друковані видання: 1) книжки мають відповідати засадам “християнсько-католицької релігії”; 2) “мусять беззастережно стояти на здоровім, природнім, національнім становищі”; 3) мова автора має бути грамотною та об’єктивною (особливо щодо критики видань), а самі твори – фахово редаговані; 4) “стиль книжки й часописів повинен бути ясний, прозорий і зрозумілий”. В першу чергу рекомендували читати видання з історії та географії України (“Україна наш рідний край” Степана Рудницького), щоб пізнати минуле свого народу, художню літературу (Івана Котляревського, Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка) та книги з українського літературознавства (Олександра Барвінського, Сергія Єфремова), щоб глибше пізнати національне письменство.

На думку українського поета, філософа і культурного діяча Василя Пачовського, доцільними для формування української державотворчої спільноти є такі твори: 1) які висвітлюють духовне багатство українського народу, української культури: колорит, звичаї і традиції, вірування різних етнічних груп, людей із різних куточків нашої країни; 2) у яких автори ставлять державотворчі питання, які мусять розв’язати бездержавна нація аби “стати зрілою до утворення держави”. Вони будуть підкреслювати

рівноправність нашого народу з державними народами (Василь Стефаник “Сини”); 3) у яких автори порушують проблеми розбудови різних галузей, створюють у літературі й свідомості населення образ полководця через недавні воєнні події; образ фінансиста, який вирішує економічні питання; промисловця та землевласника, управлінця і так далі.

Організатор видавництва “Добра Книжка” у Львові, редактор і католицький критик Олександр Мох вважав, що “добра книжка” має мати вагомий духовний вплив на читача, а не вирізнятися обсягом, ціною і зовнішнім оформленням, як низка доступних дешевих видань, які здобули чималу популярність в Галичині. Досліджуючи генезу та сутність поняття “дешева книжка”, він наголошував, що доступність книги може бути спрямована як на пропагування християнських моральних цінностей, так і на деморалізацію суспільства – доволі часто такі видання не становили літературного й історичного інтересу, були шкідливими для національного розвитку та релігійного вдосконалення.

У пошуках “достойних” книг для українських читачів з’явилися літературні нагороди за кращі художні твори: одна – від Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка (1933), а друга – від Українського католицького союзу за кращі твори, “що не матимуть проти християнських тенденцій”. Виникнення таких конкурсів давало новий поштовх на літературній ниві, визначало перелік добірних книжок “красного письменства”, мотивувало авторів і видавців розповсюджувати якісні видання за змістом, технічним і художнім оформленням.

Отже, в першу чергу “добра книжка”, окрім нової інформації, давала читачам можливість поширювати та поглиблювати освіту, загальні знання. Сюди зараховуємо україномовну навчальну літературу, шкільні підручники, що були одним із головних чинників формування свідомих українських громадян. Але не всі видання були однаково корисні для читачів, особливо молоді та дітей. Як правило, частина державної шкільної лектури відображала компромісну (українсько-польську) і навіть пропольську ідеологію читання.

Книжки допомагали поглиблювати отриману “елементарну освіту” школярам старших класів, студентам і молоді, яка часто після школи забувала про друковане слово. Власне такими універсальними виданнями були альманахи, часописи, літературні збірники, які подавали коротку інформацію з усіх ділянок суспільного життя. Художня соціально-побутова і особливо історична література виконувала пізнавальну і виховну функції, впливала психологічно і надовго закарбовувалась у пам’яті багатьох читачів. Серед гімназійної молоді популярними були: трилогія “Мазепа” Богдана Лепкого, повісті “Хіба ревуть воли...” Панаса Мирного, “Бурлачка” Івана Нечуя-Левицького, твори Андрія Чайковського (“За сестрою”, “На уходах”, “Віддячився”, “Козацька помста”), Осипа Назарука, В’ячеслава Будзиновського, Миколи Голубця, Юліана Опільського, які допомагали усвідомити та якнайшвидше активно приєднатися до боротьби за повне визволення України. Спогади учасників військових дій, УСС, політичних і культурних діячів, освітян в Галичині та в еміграції, пресові та друковані видання (“Сурма”, “Розбудова нації”, “Вістник”, твори Д. Донцова та інших) були основною лектурою, на якій виростало нове покоління молодих патріотів.

Друковані видання не лише забезпечували освітні потреби, а й розвивали мислення, думку, часто незалежну, щодо літературних творів, наукових студій. Під впливом “добрих книжок” українці формували читацькі інтереси, національний

світогляд, “виробляли свою інтелігенцію”. Книги подавали читачам модель поведінки національної людини, віру в себе через ідентифікацію з героями національної історії із найславнішими її подіями, новий стиль життя.

Отже, відповідаючи на виклики і запити міжвоєнного українського суспільства, галицька інтелігенція, поза державною підтримкою, творила книжкову культуру на громадських та приватних засадах. Книжкова продукція того часу мала багатий тематичний репертуар завдяки національній художній та науковій спадщині, заохочувала до літературної праці, враховувала інтереси читачів, а зі зростанням їх числа інтегрувала зацікавлення читацьких кіл до україномовних книг і періодики. Низка видань міжвоєнного періоду була орієнтована на соборність українських земель, а в цьому напрямку – на зближення мовних особливостей галицького та наддніпрянського варіантів української мови, становлення загальноукраїнської літературної мови, а також відіграла важливу роль у формуванні політичної свідомості, розвитку національно-визвольного руху, структуруванні українського суспільства, у зростанні освіченості українського народу, була значним внеском у громадсько-політичне та суспільне життя України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 309 (Наукове Товариство імені Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 43 (Зошит із записами розповідей, спогадів, віршів та ін., зібраних невідомим діячем [Богданом Заклинським]).

Андрусів С. *Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. ХХ ст.* Тернопіль; Львів, 2000.

Знання – найбільший скарб // *Наш Лемко*. 1934. № 5. С. 12.

Знання – найбільший скарб // *Наш Лемко*. 1938. № 4. С. 16.

Льницький М. *Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ ст.* Львів: Місіонер, 1999.

Каратницький М., Добрянський М. Д. *Нова українська літературна нагорода // Дзвони*. 1936. Чис. 1/2. С. 77.

Климишин М. *В поході до волі: спомини*. Детройт: Українська Книгарня, 1987. Т. 1.

Литвицький М. *Самоосвітні змагання як підстава національної освіти: Організація книжкового ринку // Бібліотечний порадник*. Львів: Вид. т-ва “Просвіта”, 1926. Ч. 3. С. 68.

Пачовський В. *Проблеми української літератури й мистецтва // Дзвони*. 1935. Чис. 4. С. 186.

Які книжки читати? // *Наш Лемко*. 1934. № 4. С. 2.

БІБЛІОТЕЧНЕ ЧИТАЧЕЗНАВСТВО: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Лідія ПОПЕРЕЧНА

*Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
ел. пошта: poliana0707@ukr.net*

Енциклопедичний ресурс галузевого характеру під назвою “Українська бібліотечна енциклопедія” (УБЕ) належить до числа українських електронних енциклопедій загальнодержавного значення, що виконує потужну просвітницько-представницьку місію, репрезентуючи бібліотечну сферу як важливу галузь України, вагому складову її науки і культури. Над творенням енциклопедії працюють фахівці Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого у партнерській взаємодії з провідними бібліотеками, науковими установами, закладами вищої освіти, іншими зацікавленими інституціями. З 2014 р. УБЕ розміщено у вільному доступі на сайті НБУ імені Ярослава Мудрого, ресурс перебуває в стадії наповнення.

За концептуальним задумом УБЕ покликана слугувати авторитетним джерелом, в якому акумульовано значний потенціал накопиченого професійного знання про історичне минуле та сучасний стан бібліотечної галузі в Україні, теоретичні та практичні надбання української бібліотечної науки і практики, персоналії її діячів.

Зусилля творців УБЕ (авторів, редакторів, укладачів) спрямовані на реалізацію завдання максимально повно і всебічно репрезентувати в енциклопедичному вимірі історію бібліотек і бібліотечного руху, розкрити в концентрованій формі базові поняття бібліотечної теорії й практики (бібліографознавства, книгознавства, інформатики, архівознавства, документознавства), а також тих бібліотекознавчих дисциплін, що виникли на інтеграційній основі зі суміжними галузями знань. До таких дисциплін належить і бібліотечне читачезнавство – комплексна галузь спеціального бібліотекознавства, терміносистема якої формується на перетині кількох наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, літературознавства, соціальних комунікацій; її метою є “дослідження історії, теорії, методики вивчення читачів бібліотек, факторів, що стимулюють читачькі інтереси різних соціальних груп, шляхів та засобів активізації читачької діяльності”.

Словниця (реєстр гасел) УБЕ охоплює значну кількість гасел, що стосуються бібліотеки як системи і соціальної інституції, об’єктами діяльності якої є читач і читання в усіх його проявах. З огляду на функціональну багатозначність і різноаспектність концепту “читання” як психофізіологічного й соціокультурного явища, формування корпусу гасел за цим тематичним напрямом потребувало зваженого й аргументованого підходу: первісно до Словниці відбирали лише ті гасла, які мають безпосереднє застосування в бібліотечній практиці й перебувають у науковому бібліотекознавчому дискурсі. За задумом, більшість таких гасел інтегровано в змістове тло базових

оглядових статей теоретичного характеру (“Читання”, “Дитяче читання”, “Читаць”, “Читачезнавство”, “Культура читання”, “Читацька діяльність” та ін.), які зосереджено в розділі “Науки документно-комунікаційного циклу. Бібліотекознавство / Книгознавство”. Статті такого типу виконують т. зв. агрегаторну функцію стосовно групи інших публікацій УБЕ, що репрезентують споріднені поняття, й через застосування системи внутрішніх гіперпосилань забезпечують контекстні зв’язки й розширюють пізнавальне поле зосередженої в них інформації. До прикладу, у тексті енциклопедичної статті “Читачезнавство” “активними” є гасла, що позначають розділи цієї галузі (“історія читача”, “історія читання”, “типологія читачів”, “психологія читача”, “психологія читання”, “соціологія читання”); характеризують читача та його читацьку діяльність (“читацька компетентність”, “читацькі запити”, “читацькі уподобання”), методологію вивчення читачів (“соціологія читання”), засоби залучення до читання в бібліотеці (“голосні читання”), науково-дослідні осередки дослідження і підтримки читання в суспільстві (“Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) та ін.), книгознавчі та бібліотекознавчі видання, персоналії діячів, що діють в означеній сфері тощо.

Чи не найширше в УБЕ репрезентовано один із ключових розділів бібліотечного читачезнавства – історію читання, що “вивчає виникнення і розвиток процесу читання в суспільстві в різні історичні періоди”. Цей сегмент в енциклопедії висвітлено передусім через призму життєписів персоналій, які своєю діяльністю й вагомим доробком впливали на розвиток читання, започатковували перші читачезнавчі дослідження, закладали підвалини в обґрунтування теоретичних засад науки про вивчення читачів, висували бібліопедагогічні ідеї культури читання й читацького розвитку особистості бібліотечними засобами. Енциклопедичні портрети українських просвітників, культурно-громадських діячів (не лише знаних, а й маловідомих і недосліджених), які в різні історичні періоди працювали в царині вивчення читачів і читання (Х. Алчевської, Б. Грінченка, М. Корфа, М. Павлика, С. Русової, І. Франка, К. Малицької, С. Сірополька), книгознавців і бібліотекознавців (Д. Балики, Б. Боровича, В. Іванушкіна, Я. Керекеза, Г. Марголіної, Ю. Меженка, Н. Фрідьєвої), а також сучасних дослідників (Г. Ковальчук, Т. Новальської та ін.), містять не лише біографічні дані, а й докладно висвітлюють діяльність персоналій, розкривають зміст їхньої читачезнавчої спадщини, а також мають вичерпну джерельну складову: бібліографію праць та літератури про них.

Читацьку інфраструктуру та її еволюцію в історичному вимірі висвітлено в розділах “Історія бібліотечної справи” та “Бібліотеки”, де опубліковано оглядові статті, що відображають розвиток бібліотечних осередків та інституцій для організації читання (“Монастирські бібліотеки”, “Бібліотеки церковних братств в Україні у 16–18 ст.”, “Губернські бібліотеки”, “Бібліотеки та читальні Комітетів піклування про народну тверезість”, “Комерційні бібліотеки”, “Приватна бібліотека”, “Павленківські бібліотеки”), статті про окремі історичні книгозбірні (“Бібліотека Києво-Могилянської академії”, “Бібліотека Київської духовної академії” та ін.) й сучасні бібліотечні установи.

Читацькі практики розкривають статті “Читання вголос / Голосні читання”, “Сімейне читання”, “Самоосвітнє читання”, “Читацький щоденник”, до тексту яких окрім дефініції й історичного контексту додано й відомості прикладного характеру.

Важливою складовою сегменту УБЕ, що стосується бібліотечного читачезнавства, є статті-довідки про періодичні, продовжувані й інші видання, предметом публікацій яких є книжка та культура читання, результати різноаспектних читачезнавчих досліджень, інтерпретація спадку провідних діячів в означеній сфері (“Бібліологічні

вісті”, “Бібліотечний порадник”, “Книгарь”, “Нова книга” “Соціологічні дослідження в бібліотеках”, “Огляд науково-дослідної роботи бібліотек та закладів вищої освіти сфери культури України” та ін.), зосереджені в розділі “Фахові видання з питань бібліотечної справи”.

У колі авторів статей УБЕ читачезнавчої тематики – дослідники читачезнавства (Г. Ковальчук, Т. Новальська), історики бібліотечної справи (С. Зворський, І. Лісова, В. Соколов), літературознавці (Т. Качак, У. Баран), представники психолого-педагогічної науки (О. Матвійчук, Н. Чепелєва), фахівці провідних бібліотек (М. Адаменко, О. Мазаєва, Л. Поперечна, Т. Швачка) та ін.

Процес наповнення УБЕ за напрямом “Читання” триває. Заплановане ще далеке до завершення. Водночас, суспільна потреба в науковому пізнанні феномену читання, особи як читача бібліотеки та його читацької діяльності, актуалізована ухваленням Урядом України Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія”, зумовлює перегляд Словниці УБЕ й розширення тематичного блоку гасел з проблематики читання. Окрім цього, енциклопедичного відображення потребуватимуть поняття і терміни, які усталилися в професійному вжитку й все частіше додаються до наукових зацікавлень українських дослідників як-от: “електронне читання”, “цифровий читач”, “читацька критика”, “читацький відгук”, “читацька рецепція”, “читацька мода” тощо.

Тож, окреслюючи перспективи подальших енциклопедичних досліджень у сфері бібліотечного читачезнавства, маємо надію, що до кола творців УБЕ долучиться якомога більше авторів, і не лише бібліотекознавців, а й представників інших гуманітарних сфер діяльності, які за останні десятиріччя реалізували різноаспектні дослідження концепту “Читання”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Бібліотеки // *Українська бібліотечна енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/gktjc>.

Історія бібліотечної справи // *Українська бібліотечна енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/svgec>.

Концепція “Української бібліотечної енциклопедії” // *Бібліотечна планета*. 2011. № 1. С. 30–32. Режим доступу: <http://profy.nplu.org/file/lp-51.pdf/>.

Новальська Т. В. *Бібліотечне читачезнавство в Україні: історія, теорія, практика*: монографія. Київ, 2018.

Новальська Т. В. Читачезнавство // *Українська бібліотечна енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/sveyy>.

Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія” та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки: розпорядж. КМУ від 03 березня 2023 р. № 190-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/fhajg>.

Українська бібліотечна енциклопедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ube.nlu.org.ua/>.

Фахові видання з питань бібліотечної справи // *Українська бібліотечна енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/ihxwx>.

“ДРАКУЛА” БРЕМА СТОКЕРА: ПРОЧИТАННЯ ОБРАЗУ ВАМПІРА В СУЧАСНОМУ КІНО

Марія САВЧУК

*Український католицький університет (м. Львів)
ел. пошта: maria.sanchuk@ucu.edu.ua*

Популярний роман Брема Стокера “Дракула” (*Dracula*, 1897) привернув увагу багатьох літературознавців та режисерів завдяки оригінальній інтерпретації міфу про вампіра. Наразі помітна тенденція в кінематографі звертатися до класичних творів літератури, саме тому доцільно звернутись до відомого роману “Дракула” Брема Стокера та його відомої адаптації “Дракула Брема Стокера” (1992) режисера Френсіса Форда Копполи, щоб дослідити художню специфіку прочитання історії вампіра в кінематографі в контексті розвитку жанру фільму жахів. Проблему інтермедіальних зв’язків між романом і фільмом ми розглядаємо, спираючись на визначення поняття “адаптації” дослідниці Лінди Гатчеон та аналізу її кінематографічного різновиду.

Абрагам “Брем” Стокер (1847–1912) – видатний ірландський письменник, найбільш відомий як автор готичного роману-горору “Дракула”. Роман “Дракула” – це епістолярна подорож у світ “вампіризму”, яка відкрила нову еру в жанрі горору та у фантастичній літературі. Автор висвітлив широкий спектр трансформацій пізнього вікторіанського суспільства: нові моральні питання релігії, зміни уявлення про статус жінок та появу “нової” героїні. Романіст заклав класичну основу для вампірських історій та опису головного героя – графа Дракули.

Славетна готична історія привернула увагу кіномитців з усього світу. Фрідріх Вільгельм Мурнау (“Носферату. Симфонія жаху”, 1922), Тод Браунінг (“Дракула”, 1931), Теренс Фішер та Джон Бедхем (однойменні екранізації 1958 і 1979 рр.) першими спробували втілити образ графа на екрані, поєднуючи горор, комедію та драму. Екранізація Френсіса Форда Копполи “Дракула Брема Стокера” з Гері Олдменом та Вайноною Райдер у головних ролях стала однією з найвідоміших кінокартин про вампірів, вона викликала як схвалення, так і жорстку критику в кінокритиків.

На перший план режисер виводить історію кохання Дракули та Міни Гаркер, тому жанр стрічки тяжіє до романтичної фантазії, а не моторошної готичної історії про боротьбу з нечистю, як в оригінальному романі. Американський митець скористався прийомом обрамлення у фільмі через голос героя роману – професора Ван Гелсінга та через об’єктив камери, що відрізняється від оригінального епістолярного жанру в романі Стокера. В адаптації можна простежити новаторство Копполи: залучення історичної постаті Влада Цепеша як прототипу графа Дракули, тему технологічного прогресу наприкінці XIX століття, мотив боротьби католиків і мусульман, осмислення

актуальної проблеми СНІДу через образ крові, а також відсутність образу “нової” героїні вікторіанської доби, яка була в романі Стокера.

Класичний вікторіанський роман Брема Стокера став зразком для багатьох письменників XIX, XX та XXI століття, утвердив канонічний образ вампіра в художній літературі. Він також викликав хвилю адаптацій у кінематографі, серед яких стрічка Френсіса Форда Копполи “Дракула Брема Стокера” є новаторською та оригінальною інтерпретацією класичного “вампірського” тексту.

ЧИТАННЯ З ЕКРАНА: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анна САКАЛОШ

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека
ел. пошта: annsakalosh@gmail.com*

Читання з екрана є особливістю сучасності, що обумовлена швидким темпом життя і рівнем розвитку технологій. На сьогодні це один із найважливіших способів роботи з медіаресурсами, який суттєво розширює і спрощує доступ до інформації. Першу електронну книгу у 1971 р. створив Майкл Гарт, використавши для цього комп'ютер марки Хегох, в основі якого була електронно-променева трубка. Зчитувати текст із комп'ютерів такого зразка було вкрай некомфортно. Технологічний прогрес дозволяє залучити до цифрового медіапростору більшу кількість користувачів, насамперед молодь. Сучасні комп'ютери мають більш функціональні монітори, а популярні книги марки Kindle зручні та вміщують близько 6000 видань.

За даними численних досліджень, сприйняття літературного твору (а не звичайного тексту з монітора) однакове для книг і електронних пристроїв. Однак екранне читання має низку недоліків. Зокрема, тривале читання з екрана викликає зміни у фовеальній ділянці сітківки, призводячи до зниження зору, сприяє посиленню тривоги і є предиктором депресії. Дослідники стверджують, що зміни у сітківці можуть бути зворотними за умови скорочення часу користування екраном, і рекомендують освітнім закладам обмежувати час онлайн-навчання і перепроєктувати обов'язкову програму використання комп'ютерної системи для захисту від наслідків синдрому комп'ютерного зору. Крім того, результати найновіших досліджень показують, що проведення за екраном мобільного телефону години і більше на добу асоційоване зі сповільненням розвитку мови у дітей дошкільного віку. Якщо батьки читають дитині вголос, таке сповільнення менш виражене.

До перспектив читання з екрана належать можливості його позитивного застосування. Завдяки пристроям читач одержує доступ до найновіших даних у будь-яку мить. Ще однією перевагою є портативність пристроїв для читання: зокрема, сучасні книги Kindle важать усього 158 грамів. Для осіб із вадами зору розроблені скрін-рідери (програми для озвучування тексту), до яких належать JAWS, NVDA і VoiceOver. Крім того, у багатьох магазинах техніки можна придбати відносно недорогий збільшувач екрана у формі прямокутної лупи. За допомогою програм штучного інтелекту можливо творчо осмислити текст, що особливо важливо під час роботи та навчання. ChatGPT, Microsoft Copilot, Gemini здатні відредагувати друковану працю чи згенерувати текст за певними параметрами. Деякі програми, як-от AskYourPdf, пристосовані для різних видів аналізу тексту. Завантаживши у програму певний літературний твір, читач одержує вичерпну інформацію про тему й ідею твору, характеристику персонажів та інші відповіді на свої запитання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Alsaigh R. R., Assas G. E., Yahia N. H. et al. The relationship between screen time exposure and the presence of anxiety-related disorders among adolescents during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study // *Belitung Nursing Journal*. 2022. Vol. 8, Iss. 3. P. 251–257.

Carnoy D. Amazon's Newest Kindle E-Reader Gets Smaller, Better – and Pricier. Режим доступу: <https://www.cnet.com/tech/computing/amazons-newest-kindle-e-reader-gets-smaller-better-and-pricier>. Дата перегляду: 19 квітня 2024 р.

Iqbal M., Soliman A., Ibrahim O., Gad A. Analysis of the Outcomes of the Screen-Time Reduction in Computer Vision Syndrome: A Cohort Comparative Study // *Clinical Ophthalmology*. 2023. Vol. 17. P. 123–134.

Kundu K. How Many Books Can You Store On An 8GB Kindle? Режим доступу: <https://screenrant.com/kindle-8gb-books-storage-how-many>. Дата перегляду: 19 квітня 2024 р.

Liqing Li, Qi Zhang, Liyong Zhu et al. Screen time and depression risk: A meta-analysis of cohort studies // *Frontiers in Psychiatry*. 2022. Vol. 13. Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9815119>. Дата перегляду: 19 квітня 2024 р.

Rayce S. B., Okholm G. T., Flensburg-Madsen T. Mobile device screen time is associated with poorer language development among toddlers: results from a large-scale survey // *BMC Public Health*. 2024. Vol. 24, Iss. 1, 1050. Режим доступу: <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-024-18447-4>. Дата перегляду: 19 квітня 2024 р.

Schwabe A., Lind F., Kosch L., Boomgaarden H. No Negative Effects of Reading on Screen on Comprehension of Narrative Texts Compared to Print: A Meta-analysis // *Media Psychology*. 2022. Vol. 25, Iss. 6. P. 779–796.

КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ У ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ 1870-х РОКІВ: ТЯГАР ТРАДИЦІЇ, УСВІДОМЛЕННЯ ВИКЛИКІВ І РОЗВИТОК НОВИХ ЧИТАЦЬКИХ ПРАКТИК

Олександр СЕДЛЯР

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека
ел. пошта: oleksandr.sedlyar@lnu.edu.ua*

На початку 1870-х років розпочався черговий етап у розвитку культури читання галицьких українців. Попередній тривав від “Весни народів” до кінця 60-х років XIX ст., наступний розпочнеться наприкінці 1880-х років. Найважливішим історичним джерелом, яке інформує про зміни в культурі читання та читацьких практиках досліджуваного періоду, є періодична преса. Щоправда, порівняно з іншими темами, про читання на початку 1870-х років у періодиці було відносно небагато публікацій.

У контексті читання інтелігенції звертали увагу насамперед на малу кількість видань руською (українською) мовою, а також на вкорінені звички читати іншими мовами. Найчастіше згадували у контексті визначення проблеми “неруські” читацькі практики жінок, як правило разом із мовними практиками. Тобто жінки (а часто і чоловіки) з української інтелігенції, звикнувши користуватися в побуті польською мовою, нею ж і шукали лектуру для читання. Пересічно інтелігенти читали небагато – насамперед періодичку, календарі та фахову літературу. Про читання селян та міщан писали по-різному – переважно наголошували на великій кількості неписьменних і браковій необхідній освіті, що дуже впливало на повільне поширення читацьких практик, але зустрічалися й позитивні оцінки “традиційних” шкіл, які не давали полонізуватися грамотним селянам.

Загалом характерною ознакою оцінки галицькими русинами (українцями) власного національного-культурного розвитку, зокрема, й літератури та читання, було відчуття довгої тривалості часу – вони не поспішали, були переконані, що Бог їх не залишить, і чекали на сприятливі нагоди. Такий підхід дозволяв не розчаруватися відразу досить скромними успіхами книговидання та розвитку культури читання і сподіватися на краще в майбутньому.

Проте пришвидшення змін у Галичині після 1867 р. на тлі прискорення поступу в технологіях викликали острах, що непристосовані до них русини швидко втратять свої позиції. Особливе занепокоєння викликали селянство та маломіщанство, які стрімко рухалися до зубожіння.

Зупинити негативні тенденції могли тільки розвиток просвіти, поширення нових знань, краща суспільна організація русинів. Нові знання мали засвоюватися передовсім через читання – поступово міцнішало розуміння необхідності переформатувати культуру читання та читацькі практики (насамперед селян) вже зараз, не чекаючи

кращих часів. Тому після 1870 р. у галицькій пресі з'явилася низка пропозицій і щодо організації процесу читання, і щодо продукції нової лектури для простолюду; також почали різкіше критикувати недбалість інтелігенції щодо поширення просвіти, нових знань та читання рідною мовою.

На початку 1870-х рр. було реалізовано дві ідеї, які мали довготривалі наслідки: успішна преса для селян та сільські читальні. Ці новації значним чином базувалися на досвіді, найчастіше не дуже вдалому, попереднього десятиліття. Перші часописи для руських селян у Галичині з'явилися в 1860-х рр., проте вони не мали достатньо передплатників і швидко переставали виходити в світ. Натомість засновані о. Іваном Наумовичем у Коломії “Русская Рада” (з початку 1871 р.) та “Наука” (межа 1871–1872 рр.) виявилися успішними та ефективними і публікувалися тривалий час. Щоправда, й вони мали проблеми з постійними читачами (“Русская Рада” в 1871 р. мала 500 передплатників, а далі менше, “Наука” в першому півріччі 1872 р. мала 900 передплатників, а в другому – тільки 400), і лише дофінансування цього проєкту видавцем Михайлом Білоусом коштами, заробленими на інших виданнях, врятувало ситуацію.

Ці часописи разом із сільськими читальнями (почали активно поширюватися з 1873 р., за кілька років їх діяло вже понад сотню) змінили культуру читання селян, хоча зміни відбувалися не надто швидко і територіально нерівномірно. Були повіти, де лише в кількох селах читали “Науку” чи “Русскую Раду”. Поява популярних часописів та читалень позитивно вплинули й на пропозицію книжок “для народу”, спонукали просвітницькі товариства більше звертати увагу на провінцію через філії та агентури.

Новий етап у розвитку культури читання (від початку 1870-х рр.) – це період, коли передовсім розпочався процес становлення руського селянина як активного читача. Часописи для простолюду існували й раніше, але селяни до них були мало залучені – і як передплатники, і як активні читачі. Зокрема, із 326 передплатників “Письма до громади” (1865) 62 % склали інтелігенти, а селян представляли тільки 95 колективних (громади) та 20 індивідуальних передплатників; у 1867 р. коломиїський “Голос народний” мав 105 передплатників, із них 72 священники і тільки 4 або 5 – селяни. Натомість “Русскую Раду” селяни не тільки читали, а й до неї активно дописували. У першому річнику газети, так виглядає, дописи від імені автора-селянина писали в редакції, однак згодом все більше ставало реальних селян-кореспондентів.

Таким чином, у цьому часописі, а згодом і в популярних книжечках нові знання часто поширювали самі селяни, тоді як у часописах 1860-х рр. селяни тільки слухали священника, учителя чи дяка. У цьому контексті добре видно різницю між часописами “Слово до громад” (1869–1870) і “Русская Рада” (з 1871) – у першому випадку читачам-селянам нав'язували бачення просвіти русофільської інтелігенції, у другому – вони частково ставали співтворцями просвітницької програми.

У першій половині 1870-х рр. у галицьких селах почали з'являтися читальні, чий вплив і значення швидко вийшли за межі власне культури читання. При заснуванні перших читалень намагалися використати попередній організаційний досвід – передовсім церковних братств та сільських шкіл.

Для читалень характерним було колективне читання вголос із подальшим обговоренням прочитаного та супутніх актуальних питань. Практики колективного читання у неділі чи свята траплялися й раніше (біля церкви чи в школі) – у 1870-х рр. їм надали організовану форму. Інтелігенти у періодиці постійно заохочували селян

до колективного читання і закликали сільських священників та вчителів всіляко сприяти цьому. Таким чином до читання залучалися й неписьменні селяни, вироблялася традиція регулярного читання / слухання прочитаного. Важливо було, аби селяни зустрічалися з друкованим словом не спорадично, як раніше, а постійно, щоб читання стало частиною дозвілля хоча би частини з них.

Читальні, де часто найактивнішими були молоді письменні господарі, маркували успішні громади, які стали на шлях розвитку – разом із позичковими касами чи братствами тверезості. Поява читалень стимулювала зростання інтересу в галицьких селах до читання як такого, до шкільної освіти, передплати часописів і купівлі книжок.

Значний внесок у розвиток культури читання зробив о. Іван Наумович. Він активно пропагував створення сільських читалень, згодом – окремого просвітницького товариства, проте найбільше його знали як автора популярних текстів та редактора “Русскої Ради” і “Науки”. І. Наумович був талановитим і продуктивним оповідачем, писав багато і так, як подобалося народу. Йому вдалося знайти ефективне поєднання близьких для читачів сюжетів, мови і стилю, повчальної риторики і оптимістичного настрою. Авторитет о. І. Наумовича як “народного” письменника був беззаперечним – це допомагало поширенню його часописів та популярних книжечок. Його доробок – мабуть, найкраще, що могли запропонувати представники духовної інтелігенції “покоління 1848 року” для просвіти народу.

Отже, якщо загалом характеризувати розвиток читацької культури галицьких русинів (українців) у першій половині 1870-х рр., то можна запропонувати кілька тез.

1. Основними проблемами русини-інтелігенти вважали брак літератури рідною мовою та низький рівень грамотності серед простолюду.

2. Проте в першій половині 1870-х рр. стан справ почав покращуватися і прогнози були стримано оптимістичними.

3. Для інтелігенції важливо було подолати низьку громадянську й національно-культурну активність, а також звичку користуватися іншими мовами в побуті, зокрема, і для читання.

4. Для селян важливо було просто звикнути до регулярного читання (активного чи пасивного), усвідомити користь для себе від читання і нових знань.

5. Для українського суспільства загалом важливо було підтримати висхідний розвиток книговидання, преси та просвітницьких товариств – він стимулював би розвиток культури читання.

6. Міцнішало переконання, що русини мають мало часу і слід докласти максимум зусиль для розвитку книговидання і читання.

ШЕКСПІРІВСЬКІ ЧИТАННЯ У ВІНДЗОРИ ЯК СИНТЕТИЧНА ФОРМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КЛАСИКИ

Надія СТРИШЕНЕЦЬ

*Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
ел. пошта: strishenets@nbuv.gov.ua*

Провідними формами популяризації читання у бібліотеках і виховання читацьких інтересів традиційно були бібліографічні огляди (нових надходжень і тематичні), літературні вечори, книжкові конференції, дні інформації, зустрічі з письменниками, літературно-музичні вітальні. Нині, навіть в умовах війни, популярною формою стали презентації нових видань за участі авторів і видавців, фахівців з тематики, якій присвячено видання. Тим паче, нові технології відкривають можливості долучення до бібліотечних заходів учасників з усієї України, інших країн і континентів, поєднання художнього слова, музики, відеоряду. Відповідно з'являються синтетичні форми популяризації книги, які поєднують читання твору, найчастіше класичного, його обговорення, прослуховування відповідних лекцій та презентацій, перегляд кіно- та відеофільмів, записів вистав за цим твором тощо.

Саме таким вартим уваги і запозичення досвідом поєднання глибокої традиції, з залученням цілого комплексу культурно-історичної, літературної, театральної, музичної спадщини є практика проведення щорічних Шекспірівських читань, які організовуються освітньою фундацією Камберленд Лодж у Великобританії. Вони проходять у однойменній старовинній будівлі XVII ст. на території Великого Віндзорського парку, що неподалік від Віндзорського замку – офіційної резиденції британських монархів. Тобто місце це історичне і привабливе для відвідувачів. Освітня фундація, якій після Другої світової війни була передана згадана будівля, зробила Камберленд Лодж осередком, де люди різних поколінь, культур, професій, верств суспільства можуть зібратися разом, щоб побачити, почути й зрозуміти один одного, а відкритий діалог має усунути розбіжності, котрі існують між ними (<https://www.cumberlandlodge.ac.uk>).

Саме тут щороку проводяться і Шекспірівські читання – комплексний захід, який поєднує різні види діяльності й зусилля різних фахівців. Це простір для спільного читання, вивчення, співпереживання, рефлексії над творами Вільяма Шекспіра. Щороку обирається один певний твір, назва якого повідомляється на останніх читаннях.

Скажімо, 2024 р. таким твором була комедія “Віндзорські жартівниці” (“The Merry Wives of Windsor”). Для участі у чотириденних читаннях зібралось близько 50 учасників з різних частин Британії (участь платна, оскільки передбачає проживання та харчування). Це студенти, люди, причетні до театру, музики, літератури, і просто

шанувальники творчості великого драматурга. Однією з форм заходу стали семінари, проводити які запросили провідних шекспірознавців – докторів П. Едмондсона, керівника відділу досліджень фонду “Батьківщина Шекспіра” у Стратфорд-на-Ейвоні; А. Піссе з Дублінського Трініті-коледжу; С. Сміта з Інституту Шекспіра Бірмінгемського університету та ін. Семінари, присвячені особливостям п’єси, її мові, гумору, елементам фантастики, драматичному і музичному втіленню, передбачали обговорення у групах, де слово надавалося кожному учаснику. Це важливо почути кожного і дати висловитися усім.

Формат таких читань передбачає також голосне, рольове читання п’єси в обстановці, максимально наближеній до історичної епохи, у якій відбувається дійство. Цьогоріч для такого читання надали один із залів Віндзорського замку. Вважається, що саме у цьому Залі вікарія п’єсу, можливо, було поставлено вперше. Припускають, що це могло бути у присутності королеви Єлизавети I та за участі В. Шекспіра. Ролі розподілялися організаторами заздалегідь. Кожен учасник одержав свою роль із зазначенням актів та сцен, які слід зачитати. Лише головну і досить значну за обсягом роль Фальстафа виконував запрошений професійний актор комічного жанру, учасник читань Т. ФітцХайгем. Він є і творчим директором найстарішого діючого театру Великої Британії у Кінгз-Лінн, Норфолк, де перша вистава відбулася ще 1445 р. Ролі виконувалися з елементами сценічної гри. А історичне місце, де проходило читання, допомагало учасникам увійти в резонанс з текстом, зануритися в історичну епоху, в якій відбувалися події, відчувати тло художнього твору. Виконувався не скорочений чи спрощений варіант тексту, а повне, дуже докладно прокоментоване, з ґрунтовною передмовою, видання Оксфордського університету. Усі учасники читань отримали це видання від організаторів.

Частиною синтезованого підходу долучення до класичного твору став показ відео версії опери Д. Верді “Фальстаф” (за п’єсою “Віндзорські жартівниці”) у виконанні італійського оперного театру. Перегляд було поєднано з лекцією “Фальстаф у музиці” доктора С. Сміта з Інституту Шекспіра. Формат заходу передбачав також у один із днів спільний перегляд та обговорення відеозапису вистави “Віндзорські жартівниці” у постановці сучасного Шекспірівського театру “Глобус”.

Таким чином, читання, як когнітивний процес, який включає сприйняття, декодування тексту та його розуміння, доповнювався іншими видами мистецтва – оперного, музичного, театрального. Виникав синтез читання з мистецтвом, яке впливає на почуття, емоції, уяву, викликає співпереживання. Нині, коли у зв’язку з появою інтернету та інших нових засобів комунікації поширення масової або попкультури сприймається багатьма як загроза традиції читання, такі комплексні заходи можуть стати певною противагою негативним тенденціям, культивуванню спрощеного підходу до літератури і класики зокрема.

Важливо зауважити, що у минулому читання вголос художніх, найчастіше власних, творів перед аудиторією було поширеною практикою серед української інтелігенції. У спогадах про Т. Шевченка, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, письменників 1920-х рр., у їхніх листах та щоденниках не раз згадується про це. Так, на “літературних суботах” у М. Коцюбинського читали свої твори М. Вороний, Б. Грінченко, П. Тичина та ін. Нерідко там звучала й музика. Отже, вітчизняна традиція читань існує, і, на нашу думку, після війни її варто частіше практикувати у бібліотеках та меморіальних музеях.

Українські меморіальні садиби Лесі Українки в Колодяжному, Івана Котляревського і Панаса Мирного у Полтаві, Дім Івана Франка у Львові та садиби у Нагуєвичих та Криворівні, “Ганнина Пустинь” Пантелеймона Куліша на Чернігівщині тощо – це місця в Україні, де подібна синтетична форма читань, поєднана з науковими семінарами та різними видами мистецтва, вже, можливо, практикується. Сподіваємося, що досвід Віндзорського Камберленд Лоджу зможе збагатити існуючі та започаткувати нові подібні форми читань. Адже це простір для зустрічі з чудовими творами, роздумів, взаємозбагачення, об’єднання людей різного фаху, освіти і уподобань навколо класичних цінностей.

Наступного року твором, який об’єднає шанувальників великого В. Шекспіра у Камберленд Лоджі, оголошено його п’єсу “Буря” (“The Tempest”).

ПУТІВНИКОВА ЛІТЕРАТУРА ПРО ПОЛТАВУ З ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ М. А. ЖОВТОБРЮХА ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Світлана ТІТКОВА

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
бібліотека імені М. А. Жовтобрюха
ел. пошта: svetlanatitkova77@gmail.com*

Дослідження путівникової літератури та змін, які відбулися в ній під впливом часу, надзвичайно актуальне сьогодні, коли ми відкриваємо себе світові, а рідну країну по-новому для себе. Ці зміни позначилися на укладанні змісту, доборі матеріалу, оформленні різнопланових типових видань. Інтерес до природно-історичних регіональних самобутностей зародився в середовищі української інтелігенції в першій половині XIX ст. Це спонукало до активного пізнання історичних, культурних, природних цінностей рідного краю, розробок народознавчих мандрівок, прокладання маршрутів, що згодом зумовило появу внутрішнього туризму. Понад сто років тому з'явилися перші туристичні бюро, що заклало підвалини для виникнення спеціалізованих посібників для мандрівників і туристів – “путівників” або “провідників”, які містять інформацію, що допомагає орієнтуватися під час подорожі. Такі видання покликані замінити для туриста десятки книг з історії, географії, культури регіону, який він планує відвідати.

Предметом цієї розвідки є путівникові видання про Полтаву, зібрані у фонді бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету. Зупинимось на окремих цікавих книгах, які містять детальний опис пам'яток Полтави, інформацію про їхнє місцезнаходження, знайомлять з історією створення тощо.

Одним із перших наукових досліджень історії Полтави є праця державного діяча Російської імперії, історика, етнографа Миколи Арандаренка “Записки о Полтавской губернии” (1852, у трьох частинах). Ця бібліографічна перлина є і в оригіналі, і в репринті 2012 р. У третій частині праці один невеликий розділ присвячено історії міста Полтави.

Також у фонді бібліотеки наявний передрук книги полтавського вченого, письменника та краєзнавця Павла Бодяньського “Достопримечательности Полтавы”. Тут розміщено розвідки “Достопримечательности Полтавы” та “Воспоминания о Полтавской битве, открытие памятника Петру Великому в 1849 году и шведская могила в Полтаве”, в яких подано детальний опис окремих пам'яток міста, зокрема Спаської церкви, Петровського кадетського корпусу, Шведської могили, монумента Полтавської перемоги та пам'ятника на місці відпочинку Петра I.

Привертає увагу книга дослідника полтавських старожитностей, археолога Василя Бучневича “Записки о Полтаве и ее памятниках” (1902). У фонді бібліотеки є оригінал цього видання і репринт 2008 р. Автор присвятив кілька розділів опису пам’ятників та церков Полтави, розповідає про історію храмів, монастирів, про полтавські театри й заклади освіти. Його докладні розповіді не перевантажені зайвими деталями, тому матеріал сприймається легко й запам’ятовується надовго.

Фундаментальним дослідженням історії міста є праця “Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802–1856)” відомого історика й архівознавця Івана Павловського (1910). Також маємо оригінал і репринт цієї книги. У ній висвітлено різнопланову історію Полтави, приділено увагу зведенню пам’ятників і фундаментальних споруд, які донині прикрашають місто. Праця І. Павловського “Полтава в начале XIX века” (1902) знайомить читача з активною розбудовою міста, яку розпочали старанням генерал-губернатора Олексія Куракіна.

На думку історика Бориса Года, серед публікацій про Полтаву кінця XIX – першої половини XX ст. особливе місце посідає брошура українського археолога, музейного працівника М. Я. Рудинського “Архітектурне обличчя Полтави” (1919). У фонді бібліотеки є її репринтний відбиток 1992 р.

“Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській окрузі” (1927) містить не лише опис окремих екскурсійних об’єктів, але й тематичні екскурсії та рекомендації щодо їх проведення. Автори намагалися описати об’єкти, не згадувані раніше в друкованих джерелах, а про широко відомі пам’ятки подали стислі описи. Мовиться не тільки про архітектуру Полтави, а й про її інфраструктуру – фабрики, заводи, майстерні, заклади культури й освіти, медичні установи, поштово-телеграфний зв’язок і радіо.

Книги “Полтава” 1963 і 1966 рр. (російською мовою з перекладом англійською) містять коротку історичну довідку про зростання та розвиток міста, старовинні пам’ятки, пов’язані з перемогою над шведами. Автори приділяли особливу увагу революційним подіям, що відбувалися в місті. Окремі розділи книг присвячено пам’ятникам і визначним місцям, музеям, науково-дослідним і вищим навчальним закладам, театрам і кінотеатрам, садам і паркам тощо.

Книга полтавського письменника та журналіста Пилипа Бабанського “Славна моя Полтава” (1967) покликана ознайомити дітей із пам’ятками міста. Її розділи становлять окремі мандрівки дітей і вчителя Полтавою з розповідями про споруди, пам’ятники та музеї. Приділено увагу й видатним особистостям та історичним подіям, яким надано авторську оцінку. Текст побудовано як емоційну розповідь з елементами діалогу й застосуванням великої кількості епітетів.

Путівник науковців і краєзнавців Галини Андрєєвої та Віталія Олійника “Від Харкова до Полтави” (1972) знайомить читача з пам’ятками двох міст, а також населених пунктів, що знаходяться на автомагістралі між ними. Видання складається з коротких, переважно нейтральних описів визначних місць, пам’ятників окресленої території, містить і корисну для туристів інформацію про готелі, ресторани, музеї, магазини, парки, бібліотеки, вокзали тощо. Стосовно Полтави запропонована невелика довідка про історію міста та його розвиток, архітектурні споруди й пам’ятники.

Книга історика, краєзнавця Леоніда Остроушка “Полтава” (1977, 1980) розповідає про історію і розвиток місцевих заводів і фабрик, містить коротку інформацію про інститути, технікуми, училища, науково-дослідні установи міста. Автор описує

велику кількість історичних пам'яток, багато розповідає про видатних митців, згадує і партійних та комсомольських діячів, доля яких пов'язана з Полтавою. Урочисто й емоційно описано події Великої вітчизняної війни, вказано пам'ятники полеглим захисникам. З путівника дізнаємося про музеї Полтави та їхні експонати, міські театри та їхній репертуар, філармонію й інші заклади культури; про спортивні будівлі й досягнення полтавських спортсменів, про полтавські парки та сквери; нові житлові масиви, споруди різного призначення й перспективи розвитку міста.

Подібною за викладом матеріалу є книга для туристів "Полтава" (1981). Хоч її і не визначено як путівник, книга має примітну путівникову структуру, до того ж значно чіткіша за попередньо описане видання. У ній мовиться про всі важливі події, які відбулися в Полтаві, подано їхню хронологію. Туристичні об'єкти розміщені за галузевим принципом, вказано їхню адресу.

Але зручнішою для туриста була б систематизація пам'яток за принципом їх розташування вулицями Полтави, як це зроблено в путівнику краєзнавця Валерія Волоскова "Полтава: 100 памятных мест" (1987). Праця містить детальні описи визначних місць, парків, архітектурних споруд, пам'ятників Полтави. За вимогами часу, автор приділяє велику увагу діячам комсомольської та партійної організацій, будівлям, які пов'язані з життям чи перебуванням цих людей у Полтаві. Автор застосовує багато епітетів, висловлює свої міркування стосовно доцільності додаткового увіковічення деяких подій. Книгу написано російською мовою, містить кольорові та чорно-білі світлини, пояснення до них та резюме наведено болгарською. Видання досі не втратило свого функціонального призначення, хоч деякі названі в ньому об'єкти вже не цікаві сучасним туристам, як і риторика радянського часу, що історично позначилася на ньому.

Книгу "Полтава і полтавці" за упорядкуванням М. Коломійця (2004) присвячено вулицям міста, архітектурним спорудам міста, його минулому й сьогоденню. У ній приділено особливу увагу старовинній архітектурі, розповідається про окремі пам'ятники. У цей короткий екскурс гармонійно вплітається розповідь про історичне минуле та сьогодення Полтави.

Путівник-нарис полтавського письменника та краєзнавця Анатолія Дяченка "Полтава моя – це поезія й проза" (2004) складається з нарисів про пам'ятки й пам'ятні місця міста, систематизовані за географічним розташуванням. Така структура зручна для туристів, які бажають оглянути різнопланові пам'ятки Полтави. Автор охоплює велику кількість туристичних об'єктів, надаючи стислий коментар про кожен.

Прикладом новітнього видання для краєзнавців та гостей міста є ілюстрований путівник художника та краєзнавця Олега Лебединського "Полтава вчера и сегодня" (2012). Названо видатних осіб, які вплинули на зміни в архітектурному вигляді міста, наведено світлини минулого та сучасного вигляду нашого міста, описи історичних пам'яток. Основні події, що відбулися в Полтаві, викладено у вигляді таблиці. Автор книги розмістив статті у хронологічному порядку з урахуванням часу закінчення будівництва споруд. Путівник написано з глибоким знанням архітектурного мистецтва, читається легко та відображає сучасні туристичні вподобання.

Одним із найновіших видань про пам'ятні місця Полтави є туристичний нарис "Полтава" українською мовою з перекладом російською та англійською (2015, 2019). Короткі, але змістовні довідки про місцеві пам'ятки розкривають читачам красу старовинних і нових туристичних об'єктів. Розповідаючи про театри, музеї, культові будівлі, художник Віктор Бабенко та видавець Сергій Говоров описують зовнішній

вигляд споруд, надають інформацію про їхні унікальні експонати й красу оздоблення. До розповідей про пам'ятники додано їхні фото в загальному вигляді та окремих фрагментів. У виданні розкрито красу природи міста.

Основним завданням путівникової літератури є введення людини в простір подорожі. Такі видання різних років не однотипні: індивідуалізовані тексти, що фіксували процес (путівні нотатки) поступово витісняються текстами для чіткої орієнтації в місці подорожі (путівник). Запроваджувалося поняття найважливіших пам'яток, які не можна пропустити. Путівник був своєрідною формою пропаганди знань про відповідний регіон, закладав у такий спосіб форму культурної компетентності. Форма, зміст та способи її демонстрації із часом докорінно змінювалися. З'явилися твердження про те, що “соромно не знати” і що “необхідно знати” кожній освіченій людині. Путівник стає й одним із чинників популяризації певних питань краєзнавства. Починаючи з 20–30-х років ХХ ст., відбувається трансформація змісту путівника та його структури. Ознакою епохи стало поступове проникнення в тексти путівників радянської партійної риторики, почали приділяти багато уваги набору радянських пам'яток. Путівники нової епохи (початку ХХІ ст.) використовують усі найкращі доробки минулого, щоб популяризувати краєзнавчі знання, створюючи якісні, змістовні, ілюстровані видання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Андрєєва Г. К. Олійник В. В. *Від Харкова до Полтави: путівник*. Харків: Прапор, 1972.
- Антипович Г. А., Волошина В. Е., Жук В. Н. и др. *Полтава: книга для туристів*. Харьков: Прапор, 1981.
- Арандаренко Н. И. *Записки о Полтавской губернии*. Ч. III. Харьков: САГА, 2012.
- Бабанський П. Д. *Славна моя Полтава: повість для дітей молодш. шк. віку*. Київ: Веселка, 1967.
- Бодянский П. И. *Достопримечательности Полтавы*. Харьков: САГА, 2011.
- Бучневич В. Е. *Записки о Полтаве и ее памятниках: с планом Полтавской битвы и достопримечательностями г. Полтавы*. Полтава: [Типолитография губернского правления], 1902.
- Бучневич В. Е. *Записки о Полтаве и ее памятниках: с планом Полтавской битвы и достопримечательностями г. Полтавы*. Харьков: САГА, 2008.
- Вербицька О. Р. Путівник як найпопулярніше видання краєзнавчої літератури // *Наукові записки Української академії друкарства*. 2001. № 3. С. 78–81.
- Волосков В. Ф. *Полтава: 100 памятных мест: путеводитель*. Харьков: Прапор, 1987.
- Год Б. В. Перший путівник по Полтаві // *Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства*, Луцьк, Вересень – Жовтень. 1993.
- Данишев С. Е., Вайнгорт Л. С., Гальчук И. Н., Немчин С. М. *Полтава: путеводитель*. Харьков: Прапор, 1966.
- Данишев С. Е., Вайнгорт Л. С., Гальчук И. Н., Немчин С. М. *Полтава: путівник для туристів*. Полтава: Обл. кн.-газ. вид., 1963.
- Дяченко А. М. *“Полтава моя – це поезія й проза...”*: путівник-нарис. Полтава, 2004.

Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській окрузі / Полтав. держ. музей імені В. Г. Короленка. Полтава: Полтава-Поліграф., 1927.

Лебединский О. В. *Полтава вчера и сегодня: иллюстрированный путеводитель*. Полтава: Рибалко Д. Л., 2012.

Остроушко Л. М. *Полтава: путеводитель*. Харьков: Прапор, 1980.

Остроушко Л. М. *Полтава: путівник*. Харків: Прапор, 1977.

Павловский И. Ф. *Полтава. Исторический очерк её, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802–1856): по архивным данным, с 80 рис. и планом города*. Харьков: САГА, 2009.

Павловский И. Ф. *Полтава: исторический очерк ея, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802–1856)*. Полтава: Электрич. т-ва типо-литограф., 1910.

Павловский И. Ф. *Полтава в начале XIX века: очерки по архивным данным с рисунками*. Киев: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1902. Вып. 1.

Полтава = Poltava: туристичний нарис / упоряд. В. С. Бабенко, С. В. Говоров. Полтава: Говоров С. В., 2015 (2019 – 2-е вид.).

Полтава і полтавці: короткий історичний екскурс вулицями старого міста і сьогодення / упоряд. М. П. Коломієць. Полтава: Полтавський літератор, 2004.

Рудинський М. Я. *Архітектурне обличчя Полтави*. Полтава: Друкарня Рабиновича, 1919.

Рудинський М. Я. *Архітектурне обличчя Полтави*. Полтава: Метоп, 1992.

ЧОМУ FEMME FATALE НЕ ІСНУЄ. ОБРАЗ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ У РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА “ДРУЖИНА ФРАНЦУЗЬКОГО ЛЕЙТЕНАНТА”

Софія ТРЕМБА

Український католицький університет (м. Львів)
ел. пошта: rsofiia.tremba@ucu.edu.ua

“Femme fatale” – це образ, який зачаровував тисячі митців протягом багатьох століть. Перший її вихід на сцену відбувається ще в текстах Святого Письма та в період античності. Зрештою, міф про фатальну жінку завжди зберігав певну тяглисть у мистецтві, адже ніколи не зникав із творчих радарів. Особливий розквіт цього традиційного образу припадає на бурхливий розвиток кінематографа, Золоті часи Голлівуду. Жанр нуару увічнив його та сформував чіткі уявлення про нього. У цьому дослідженні я спробую дослідити походження цього образу та проаналізувати його головні атрибути й характеристики.

До образу “femme fatale” у своїй творчості звертається видатний британський есеїст та романіст Джон Фаулз. Він підтримував суспільні рухи за рівність та вважав себе соціалістом. Значний вплив на письменника мали твори французьких мислителів-екзистенціалістів Альбера Камю та Жана-Поля Сартра.

Роман Джона Фаулза “Дружина французького лейтенанта” (1969) є невікторіанським за жанром, він поєднує вікторіанську літературну традицію та постмодерні техніки написання. Цей твір мав значний вплив на розвиток європейської літератури в 1970-х роках. Роман порушує питання про місце жінки у світі та проблематику людської свободи у вікторіанську добу. Роман відповідає ідеологічним тенденціям тогочасного британського суспільства, яке перебувало на феміністичній хвилі у ХХ столітті. За мотивами “Дружини французького лейтенанта” було знято фільм Карела Рейша у 1981 році з Меріл Стріп та Джеремі Айронсом у головних ролях.

Головною героїнею роману “Дружина французького лейтенанта” є Сара Вудрафф. На мій погляд, вона є втіленням стереотипу про фатальну жінку. Цей персонаж робить складний вибір задля отримання свободи. Вона ризикує своєю репутацією та привілеями одруженої жінки в британському суспільстві. У патріархальному баченні її сприймають як грішну жінку та роблять вигнанкою.

Сексуальність жінки приваблювала, але в той же час лякала. В ній жінка заявляла своє право на свободу, як головна героїня роману “Дружина французького лейтенанта”. У вікторіанську епоху норми моралі були доволі суворими для всіх прошарків суспільства. Джон Фаулз вміло зображує всю панораму життя у консервативному британському суспільстві. Чоловіки часу від часу мали можливість порушувати правила, жінкам же це категорично заборонялося. Дівчатам мали бути притаманні невинність, покірність та скромність. Їхні бажання на свободу або проявлення своїх

уподобань засуджувалися. Прояв сексуальності був знаком виходу за рамки, який дозволявся лише марганалізованим класам вікторіанського суспільства. Сара порушує їх, заявляючи свої права на свободу.

“Femme fatale” має ознаки яскраво вираженої сексуальної енергії. Це її головна зброя, яку найбільше бояться чоловіки. Чоловіки, як і Чарльз, герой роману “Дружина французького лейтенанта”, відчувають свою неможливість опиратися фізичній привабливості “фам фаталь”. Сексуалізація цього образу завжди була лейтмотивом у більшості художніх творів, і це не дивно, адже майже завжди це було бачення лише чоловіків. Як жінка, я завжди відчувала певну гіперболізацію щодо впливу жіночої енергії.

Джон Фаулз чи не вперше в літературі пропонує читачеві феміністичне перепрочитання образу “femme fatale”, яка не прагне чоловіка, – це він хоче отримати її, як трофей. Патріархальне бачення “femme fatale”, яке нам пропонували до того, було доволі містифіковане. У його парадигмі жінка прирівнювалася до темних містичних істот, проте крізь феміністичну критику ми нарешті побачили у цьому образі людину. Жінку, що мусить боротися у світі, де в неї часто немає вибору, а є лише обставини, які змушують приймати складні рішення.

ВИТОКИ ВИВЧЕННЯ ЧИТАЧА В УКРАЇНСЬКОМУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ

(історіографічний огляд)

Леся ТУРОВСЬКА

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
ел. пошта: Volhitka7@gmail.com

Однією з перших соціокультурних інституцій в Україні, яка спричинила глибокий вплив на розвиток суспільної думки, була бібліотека. Вона соціалізувала стихійного читача, сприяла його вихованню та формуванню його світогляду завдяки певному потоку інформації та знань, накопичених в її фондах. Проблема формування та дослідження читацького контингенту стала однією з найважливіших теоретико-методологічних проблем бібліотечної справи.

На початку ХХ ст. перші створені в Україні бібліотеки (Наукова бібліотека Львівського університету, заснована 1608 р. при колегії єзуїтів, Одеська публічна бібліотека, створена 1830 р. та інші) зробили спробу проаналізувати основні тенденції бібліотечного впливу на читача. Але відсутність спеціальної статистичної методики обмежили роботу з вивчення читацьких груп лише до констатації окремих фактів, які не давали повної картини характерних рис і специфіки читацьких інтересів того періоду.

Систематичне наукове вивчення читача почалося з початком ХХ ст., коли вітчизняними бібліотекознавцями та фахівцями з інших галузей гуманітарних наук (психології, педагогіки, історії, філософії, літературознавства тощо) була розроблена теорія бібліотечної психології, простежені психологічні особливості читачів і процесу читання, проаналізована взаємозалежність бібліотека-читач, читач-книга. Значний інтерес становив доробок завідувача консультаційно-бібліографічного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка Б. О. Боровича, який досліджував склад читачів і зміст читання у бібліотеках Харківщини та Півдня України. Дослідник вбачав бібліотеку як суспільно-культурний центр, осередок громадськості, улюблене місце відпочинку і широкого спілкування, для чого було необхідно чітко враховувати психологію широкого загалу.

Український літературознавець О. І. Білецький, вивчаючи питання класифікації читацьких груп, наголошував на необхідності планомірного наукового вивчення читача в різні історичні періоди, підкреслюючи, що історію літератури створюють не тільки письменники, а й читачі їхніх творів.

Психологічні аспекти пізнання читача і читання були висвітлені українським філософом, культурологом, філологом та релігієзнавцем Д. І. Чижевським, який у своїй статті “До психології читача і читання” систематизував основні риси процесу читання та стверджував, що читання є не лише індивідуальним психологічним процесом, а й процесом соціальним.

Соціологічними дослідженнями читача активно переймалося київське культурно-освітнє товариство “Просвіта”. Так, 1907 р., на черговому засіданні, голова Ради “Просвіти” Б. Д. Грінченко повідомив присутнім про рукопис “Що і як читає наш народ”, що належав члену товариства Д. М. Колоніусу. В цьому документі містився проект анкети для розповсюдження серед читачів з народу, ставлячи за мету дізнатися про те, “як читаються книжки”, “що сподобалося”, “що виявилось незрозумілим”, “що вони хотіли би прочитати з тієї чи іншої тематики”. Аналізуючи діяльність “Просвіти”, можна зі впевненістю констатувати, що її дослідження були першою спробою наукового підходу до масового вивчення читача саме української книги.

Потужним осередком формування теоретико-методологічних засад читачезнавства в Україні в 20-х роках ХХ ст. стала Всенародна бібліотека України (ВБУ) та Український науковий інститут книгознавства (УНІК), директор якого Ю. О. Меженко заохочував науковців до розробки чіткої стратегії цієї проблеми.

Цікавою з точки зору сучасних підходів до дослідження читачезнавства є праця першого керівника Кабінету вивчення книги й читача при УНІК В. М. Іванушкіна “Проблема читачівства та її вивчення”, в якій автор запропонував комплексну програму “Книга – читач”, що сприяла розробці методики дослідження читачького контингенту. Фахівець запропонував вивчати читача індивідуально, а не певними групами, як переважно практикувалося у тогочасній бібліотечній діяльності; обґрунтував динамічність та рухливість читачької психології, визначив формулу раціонального читання.

Наріжні аспекти вивчення активної читачької аудиторії викладені в працях українського бібліотекознавця і бібліографа Д. А. Балики, який розробив теоретичні засади та обґрунтував методи та інформаційні потреби читачів у бібліотеках, ввів у науковий обіг спеціальну бібліотекознавчу термінологію. На основі вивчення читачівства, вчений виділив чотири групи читачів: за соціальним становищем, за віком, за ступенем підготовки та за основною професією й характером праці. Ці групи можуть перехрещуватися, тож одна й та сама книга має бути придатною для різних категорій читачів.

Значну увагу збиранню та аналізу фактичного матеріалу, узагальненню та систематизації отриманих даних щодо вивчення читачів, зокрема у спосіб анкетування, приділяв український книгознавець, літературний критик і бібліограф К. А. Довгань. У своїх розвідках він надавав конкретні рекомендації з поліпшення роботи бібліотекарів і посилення впливу бібліотек на характер та зміст читання читачів різних верств населення.

Чільне місце у творчому доробку українського бібліотекознавця і бібліографа Я. М. Керекеза посіли проблеми дослідження активності різних читачьких груп бібліотек щодо читання художньої літератури за різними регіонами України. Варто відзначити праці української бібліотекознавиці, педагогині, фундаторки вищої бібліотечної освіти в Україні Н. Я. Фрідьєвої, яка розробила систему методів вивчення читачьких запитів у бібліотеках та експериментально підтвердила впровадження їх у практичну діяльність, а також запропонувала класифікацію читачів за соціально-демографічними ознаками, що визначали особливості читачьких потреб. Психологічні особливості різних груп читачів були також проаналізовані українським бібліотекознавцем і бібліографом А. Ю. Вияснівським в рамках вивчення читачького попиту на бібліотечні фонди.

Історіографічний огляд наукових праць вчених-бібліотекознавців, які стояли у витоків вивчення читача в українському бібліотекознавстві свідчить про те, що саме у першій

третині ХХ ст. було закладено основи формування вітчизняної бібліотекознавчої думки; розроблені форми і методи дослідження соціально-демографічних, психологічних та соціологічних особливостей читацького контингенту. Саме в той період відбувся перехід від збирання розрізнених даних про склад читачів та читацькі інтереси в бібліотеках – до наукового узагальнення та обґрунтування теоретичних засад українського читачезнавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Балика Д. А. *Про класифікацію друків за соціальним призначенням*. Київ: Київ-Друк, 1927. 35 с.

Білецький О. І. *Українська література серед інших літератур світу // Його ж. Зібрання праць у 5 т.* Київ, 1965. Т. 2. С. 5–26.

Борович Б. О. *Пути сближения книги с читателем. Опыт методологии культурной работы в библиотеке*. Харьков: Культ.-просвет. орг. “Труд”, 1922.

Вияснівський А. Ю. Матеріали до конституціонально-психологічного вивчення читачів (за матеріалами аналізу читацьких формулярів) // *Журнал бібліотекознавства та бібліографії*. 1929. № 3. С. 1–34.

Довгань К. А. *Українська література і масовий читач // Критика*. 1928. № 8. С. 35–46.

Зворський С. Л. *Вивчення читацької думки в Київському товаристві “Просвіти” (1907–1910 рр.) // Соціологічне дослідження в бібліотеках: Інформаційно-аналітичний бюлетень*. Київ, 1994. Вип. 11. С. 4–8.

Іванушкін В. М. *Проблема читачівства та її вивчення (форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при Українському науковому інституті книгознавства)*. Київ: УНІК, 1926.

Керекез Я. М. *Художня література і селянський читач // Критика*. 1929. № 12. С. 17–30.

Скорябкіна Ж. А. *Проблема вивчення читача в українському бібліотечному середовищі (друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.) // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 4. С. 51–53.

Стрішенець Н. В. *Бібліографічна спадщина Юрія Меженка*. Київ: НБУВ, 1997.

Фрідьєва Н. Я. *Вивчення читачів і керівництво читанням у масових бібліотеках України // Бібліотекознавство і бібліографія*. 1966. Вип. 3. С. 5–18.

Чижевський Д. І. *До психології читача та читання // Бібліотечний вісник*. 1996. № 3. С. 35–37.

ЧИТАЦЬКІ ЗВИЧКИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: РОЛЬ АКАДЕМІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Наталя ТЮРКЕДЖИ

*Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, бібліотека
ел. пошта: rnatali_turkedjy@ukr.net*

Анастасія КАТАННІКОВА

*Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, бібліотека
ел. пошта: tolochko.au@gmail.com*

Читання відіграє важливу роль у популяризації та розвитку культури, яка є невід'ємною складовою системи освіти та суспільства в цілому. Активна участь у читанні сприяє збереженню та вдосконаленню культурних традицій, вихованню громадян з глибоким розумінням і підвищує рівень інтелектуальної та культурної свідомості суспільства.

Читання є не лише процесом розглядання письмових або друкованих символів, але й складним актом критичного мислення та оціночного судження, що дозволяє розуміти значення і контекст поданої інформації. Здобувачі освіти, які регулярно звертаються до книжок, швидше набувають базових знань, опановують нові теми та предмети, що значно полегшує для них навчальний процес.

Бібліотеки, як важливі установи культурного та освітнього розвитку, прагнуть збагатити молоде покоління, привертаючи їхню увагу до якісної літератури, яка сприятиме розвитку їхнього професіоналізму, естетичного смаку та моральних цінностей. Еволюція діяльності бібліотек є ознакою й розвитку освіти, яка спрямована на збагачення знань студентів та прогресу суспільства в цілому. Набуття навичок читання має велике значення для успіху людини в житті: розширює світогляд, покращує пам'ять, розвиває самоконтроль та дисциплінує, підвищує самооцінку, спонукає до активного/критичного мислення, формує навички, поповнює словниковий запас.

З великим обсягом інформації, яка доступна в Інтернеті, стає критично важливим розвивати навички критичного мислення й аналізу текстів. Бібліотеки, як центри знань та освіти, мають великий потенціал у сприянні та підтримці нових форм читання в цифровому середовищі. Вони адаптуються до змін у читацьких потребах та забезпечують доступ до цифрових ресурсів і різноманітних джерел інформації, включаючи книги, журнали, періодичні видання, аудіо- та відеоматеріали. Бібліотеки займаються просуванням читацької культури шляхом організації й проведення заходів, книжкових клубів, літературних вечорів тощо. Крім того, бібліотеки активно працюють над розвитком програм та послуг, спрямованих на підтримку нових підходів до читання, таких як розвиток навичок критичного мислення, аналізу та синтезу інформації.

Спостерігаються значні зміни в читанні, які визначаються впливом технологій на читацькі звички та способи сприйняття інформації. Нові цифрові медіа та інтерактивні платформи, такі як електронні книги, вебпортали, соціальні медіа та мобільні застосунки, вносять істотні зміни у спосіб, яким студенти отримують та споживають інформацію. Тобто відбувається перехід від лінійного читання до неформальних способів споживання контенту, таких як швидке переглядання, сканування та перегляд коротких фрагментів.

Роль цифрових технологій у формуванні читацьких звичок полягає у впливі на швидкість, зручність і доступність читання. Мобільні пристрої дозволяють читати в будь-якому місці та в будь-який час, що збільшує зручність читання. Соціальні медіа та онлайн-спільноти сприяють обміну ідеями та враженнями від прочитаного, розширюючи контекст читацького досвіду. Однак цифрові технології також можуть сприяти розсіянню, зменшенню уваги та надмірній витраті часу на електронні пристрої.

Важливо також зазначити, що бібліотеки закладів вищої освіти стають центрами не лише зберігання та поширення знань, але й осередками взаємодії, обміну думками та співпраці.

Сформульовано наступні рекомендації для впровадження в бібліотечну практику:

1. Розширення електронних ресурсів, включаючи електронні книги, журнали, бази даних та інші мультимедійні матеріали, щоб задовільнити попит на надання послуг в цифровому форматі.
2. Пропаганда нових підходів до читання, таких як активне читання, мультимедійний аналіз і спільна обробка інформації.
3. Навчання навичкам критичного мислення через проведення навчальних заходів і тренінгів, спрямованих на розвиток навичок критичного мислення та аналізу інформації, щоб допомогти читачам ефективно працювати з цифровими джерелами.
4. Підтримка доступності та включеності для всіх користувачів, включаючи людей з інвалідністю, старшого віку та людей з низьким рівнем грамотності.
5. Створення спільнот інтересів завдяки організації книжкових клубів, дискусійних груп та інших заходів для сприяння обміну ідеями та досвідом.
6. Впровадження інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність, розширена реальність та штучний інтелект, для покращення сприйняття та використання цифрових ресурсів.

Еволюція ролі бібліотек у сучасному цифровому світі відображає глибокі зміни, що відбуваються в суспільстві та інформаційній культурі. Перехід від традиційних “книжкових сховищ” до сучасних цифрових просторів відображає суттєві трансформації в очікуваннях користувачів та пріоритетах бібліотек.

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ КОРНЯ ТОВСТЮКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕКСТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ірина ШАЛАТА-БАРНА

Національний університет “Львівська політехніка”, Науково-технічна бібліотека
ел. пошта: barna.ira@gmail.com

Корній Товстюк (1922–2004), попри свою фахову визначеність і зреалізованість як талановитий науковець-фізик – вчений у галузі матеріалознавства напівпровідників, знаний у нашій державі і поза її межами, член-кореспондент Академії наук України, двічі лавреат Державної премії України в галузі науки і техніки, – розвивався у поетичній творчості теж вельми цікавою, зовсім не аматорською, особистістю.

Творчий доробок К. Товстюка – дві книги поетичних творів, різних за жанровим і формотворчим вирішенням. У 1995 р. коштом автора видано збірку поезій “Марія”, а у 1999 р. Фундація ім. О. Ольжича опублікувала його поему-збірку “Хресна дорога”. Доцільно розглядати обидві книги як органічну ідейну єдність, як своєрідну поетичну сагу про нескореність українського народу.

У вступі до “Марії” автор зізнається, що “не писав вірші, щоби стати в ряди поетів, і не готувався працювати на літературній ниві”, мріючи лише про боротьбу за волю любові йому України. Проте, у подальшому, саме Слово стало найдієвішою зброєю К. Товстюка і у його життєвій позиції як педагога, і у його художній розповіді про історичну правду. Сьогодні складно сказати, чи особисте знайомство із визнаними Майстрами літератури, а чи вдумлива рецепція текстів національної літератури посприяли пробудженню літературного таланту у людини, чия доля назавжди зріднилася з технічними науками.

Початок формування поетичної майстерності Товстюка припадає на сумнозвісні 1941–1943 рр. – час, коли на українську землю падає подвійний тягар: боротьба з комуністичним радянським режимом та події Другої світової війни. Цілеспрямований юнак бере участь в українському визвольному русі. Як член ОУН вступає у Буковинський курінь у 1941 р., з яким добирається до столиці. У Києві К. Товстюк близько знайомиться О. Ольжичем, О. Телігою, У. Самчуком та іншими видатними майстрами слова. Олег Ольжич, як зізнається в передмові до “Марії” автор, став для нього “Легендарним” (саме так, з великої літери, величає його К. Товстюк) учителем і сподвижником до літературної творчості. Власне поезія-присягата “Ольжичу” стає заспівним треносом-прологом, що обумовлює загальну для всієї творчості К. Товстюка високу тональність особистісної і національної жертовності во ім’я волі України:

*... А пам’ять про Тебе підніме з руїни
Замучені душі народу синів!*

*.....
Ти сповнив присягу: здобуть або вмерти!*

Боровся, як лицар і вмер як герой (вірш “Ольжичу”, 1944).

На шліфування поетичної майстерності та світоглядних засад К. Товстюка справили вплив й інші видатні культурологічні діячі української нації. Автор філігранно влітає в свою поезію натяки чи робить наближення до творчості знаних поетів. Це свідчить про те, що Товстюк справді був широко обізнаною в літературнім аспекті людиною, з глибокою ерудицією, з поетичним талантом, який добре знав і шанував національну літературу.

Деякі поезії мають прямі присвяти: як от згадувана вже “Ольжичу” (1944), “Шевченкові” (1964), знаним українським митцям-правозахисникам, що стали жертвами комуністичного режиму “Пам’яті Василя Стуса” (1985), “Валерію Марченку” (1984). Деякі твори містять згадки-відсилання: “..на Батьківщині Українці” (йдеться про Волинь, родове гніздо Косачів, звідки Леся Українка), вгадуються відголоски з творчості Франка (напр., “Декальог” Товстюка), раннього Тичини (К. Товстюк захоплювався В. Стусом, тому не міг не знати його цінної статті про творчість П. Тичини “Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)”. Безсумнівний глибокий ідейно-політичний, психологічний вплив на формування авторської активної громадянської патріотичної позиції справили лицарі героїчного спротиву комуністично-більшовицькому тоталітаризму, видатні діячі ОУН Роман Шухевич (Тарас Чупринка), Петро Федун (Полтава) та інші побратими цієї крайової організації, в лавах якої перебував свого часу й К. Товстюк. У своїх поетичних творах автор неодноразово їх згадує, часом прямо вписуючи в авторський текст їх імена.

Безумовно, вся творчість К. Товстюка набула високості індивідуального звучання передусім своєю ідеологічною, політичною складовою. Якщо центром Товстюкового всесвіту, його найбільючішою раною і національною гордістю є Україна, то духовним джерелом ідейно-художньої естетики автора є потужний імператив – Тарас Шевченко. Поетична творчість К. Товстюка буквально наснажена Шевченковими заповідями, образами, ідеями. Читач вловлюватиме знайомі мотиви творів “Кобзаря” повсякчас. Таким чином, Шевченкіана К. Товстюка – це окрема, цікава й вагома сторінка його творчості, яка ще чекає своїх дослідників.

Упродовж теми літературної ерудиції та впливів текстів національної літератури на подальше творче зростання К. Товстюка має місце оригінальний літературно-художній перегук “Хресної дороги”, власне як самого задуму, так і деяких художньо-стильових особливостей першої частини твору – “Поza межею горя” з найкращою українською повістю про Першу світову війну Осипа Турянського “Поza межами болю” (1917).

Практично кожен поетичний твір К. Товстюка актуалізується в сучасній історико-політичній ситуації. Що може бути кращою обороною українській державності, як висока національна свідомість передусім молоді? Обидві книги автора – фундаментальна поетична “наука”, що у формі спогадів, риторичних запитань, сарказму й іронії, текстових алюзій, інтенційних літературних наближень й виразних антитез та інших художньо-стилістичних прийомів формує у читача емоційно забарвлений глибинний відгук серця: воля нації – найперша святість України.

Корній Товстюк апелює передусім до молоді у своїх творах, напряду акцентує, що правду, художньо подану у книгах, повинно читати, “повинно знати молоде покоління”, яке, як скаже автор, стає спадкоємцем “славної та незакінченої боротьби за нашу волю, нашу державу”.

Одвічно для України стоїть проблема утвердження національної ідентичності. Сьогодні всі концепти, пов’язані з окресленим питанням, вкрай актуалізуються. Подивовує, як по-сучасному гостро звучать зі сторінок книг К. Товстюка ці й інші,

супутні теми: особистої відповідальності, національної свідомості, етноцентризму, глибинної предковичної любові до святої батьківської землі. Як сміливо в ті непрості часи порушує автор питання мови як буття нації, історичних національних уроків, громадянської позиції морального і фізичного спротиву московському тоталітаризму, який руйнує саме ество українства. Рядки, написані в минулім вже столітті, звучать, мов би щойно з-під пера:

*Москва стоока добре стежить
За всім, що діється у світі,
.....
Військами владу насадили,
Знищенням, висилкою, вбивством!* (вірш “Москва”, 1981)

Це дійсність. Тодішня й теперішня. І ці рядки, з далекого 1949 року, із “Хресної дороги” – теж реалії, болючі для України і майже пророчі:

*“Великодушні” росіяни,
Чи є між вами іще люди?
І вас на світ родили мами...
Нащадкам вашим тяжко буде

Дивитись всім народам в очі.
За кров, за муки буде кара!*

Власне, вкрай промовисті й назви обох поетичних збірок, які спрямовують до званої вже в українській літературі алюзії до Святого Письма, де страждання української нації впродовж століть від геноцидної політики Росії прирівнюються до страждань і мук Христа на його дорозі до Голгофи.

К. Товстюк органічно долучився своєю творчістю до творів, які презентують христологічний дискурс в українській літературі. Повсюдно, в кожному творі, на практично кожній сторінці цих книг зустрічаємо христологічну символіку та семантику. До деяких авторських творів (“Москва”, “Шевченкові”, “Ідіть, мої дітки...” та ін.) подаються епіграфи зі Святого Письма від Св. Іоана, Св. Луки.

Примітно, що не лише поетична творчість, але й величезний життєвий потенціал К. Товстюка у різних сферах – у суспільно-громадській роботі, у професійній, педагогічно-викладацькій, у родинній атмосфері тощо детерміновані освоєнням і осмисленням текстів національної літератури, читанням і цитуванням вголос в доречних ситуативних контекстах літературних достойників нації.

Постать фізика-академіка Корнія Товстюка стала нетривіальним, але цілком верифікованим явищем впливу текстів національної літератури на формування та зростання особистості, на її духовну міць. Прикладом власного життя, суспільно-громадської позиції, своєї поетичної творчості автор болюче-сумлінним голосом українства відповідав на виклики своєї та й сучасної нам епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кіндратович Л. “...Зробити щось, лишити по собі...” // *Аудиторія: освітній студентський тижневик*. Львів, 2004. Чис. 30. С. 8.

Товстюк К. *Марія. Вірші, поеми: 1944–1994*. Київ: Видавн. центр “Просвіта”, 1995.

Товстюк К. *Хресна дорога : Трагедія*. Київ : В-во ім. О. Теліги, 1999.